

P
40
1750

74
a

Het

strafprobleem

door:

MEJ. PROF. MR. DR. J. C. HUDIG

PROF. DR. G. TH. KEMPE

MEJ. D. RYZ

DR. F. J. TOLSMA

L. TURKSMA

C. J. F. VAN VEEN

UITGAVE VAN DE NEDERLANDSE VERENIGING VOOR MAATSCHAPPELIJK WERK 'HUMANITAS'

J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam Zuid

VOORWOORD

door prof. mr. W. F. C. van Hattum

Omtrent de betekenis, de doeltreffendheid en het recht van *bestrafen* van zich misdragende kinderen en volwassenen zijn vooral onder invloed van het wetenschappelijke denken in deze tijd nieuwe gedachten tot ontwikkeling gekomen. Veel is in beweging gekomen en in discussie, waarover vroeger wat rechtlijniger werd gedacht. Het was dan ook een goede gedachte van de redactie van het kaderblad van *Humanitas* om eens enige deskundigen het woord te geven om hen daarmee in de gelegenheid te stellen ieder vanuit eigen werkgebied en ervaring hun persoonlijke visie op het gestelde probleem in een artikel weer te geven.

De omstandigheid dat de schrijvers bereid gevonden werden tot een voorbereiding op deze artikelenserie in de vruchtbare vorm van een gezamenlijke bezinning op de hoofdgedachten van het probleem en het raadplegen van elkaars artikelen met medewerking van de landelijke functionarissen van onze vereniging op het terrein van kindbescherming en reclassering, heeft ongetwijfeld veel bijgedragen tot een goede samenhang van op zich zelf toch niet geheel gelijksoortige situaties. De vele raakvlakken boden de laatste schrijver de gelegenheid in een samenvatting en nabeschouwing een knappe doorlichting van het gehele probleem te geven.

De bundeling van deze artikelenserie in de vorm van een brochure, zoals deze thans voor ons ligt, is bedoeld om in een wijdere kring dan die van de eigen lezers van ons kaderblad bekend te worden. Met het oog op deze lezerskring, voor een groot deel vrijwillige medewerkers in het maatschappelijk werk, is grote aandacht besteed aan de leesbaarheid door zo veel mogelijk vaktermen te vermijden.

Achtereenvolgens voeren het woord:

dr. F. J. Tolsma, geneesheer-directeur van het Deltaziekenhuis te Poortugaal, die zich voor de moeilijke opgave gesteld zag om ter inleiding van de serie zeer verschillende aspecten van strafprobleem en strafbegrip, in de ruimste zin, kort en overzichtelijk weer te geven.

Drs. L. Turksma, socioloog en pedagoog te Middelburg, die hierop aansluitend, aandacht geeft aan de straf in de opvoedingssituatie bij uitstek: het gezin. Een artikel, waarin hij zowel sociologische als pedagogische aspecten belicht.

Prof. mr. dr. J. C. Hudig, kinderrechter te Rotterdam en inmiddels hoogleraar te Utrecht, schrijft over het justitiële straffen, waarbij zij ondermeer wijst op een zekere betrekkelijkheid van de strafbaarheid waar het kinderen betreft.

Ook mej. D. Ryz, maatschappelijk werkster bij *Humanitas*, geeft — oorspronkelijk als reactie op de serie — haar visie ten aanzien van het strafprobleem in een specifieke situatie en wel het pleeggezin, waar het (normale) straffen van het pleegkind gevoelens van onzekerheid kunnen oproepen. Haar zienswijze gaf aldus een welkome aanvulling.

Getuigend van een persoonlijke visie op de huidige worsteling in het gevangeniswezen naar wezenlijke vernieuwing geeft de heer C. J. van Veen, stafdocent aan het centraal opleidingsinstituut van het gevangeniswezen te 's-Gravenhage, zijn gedachten over de betekenis van de straf voor de volwassen delinquent.

Ten slotte volgt dan de nabeschouwing van de hand van prof. dr. G. Th. Kempe, criminoloog te Utrecht, als een waardig sluitstuk, waarin hij terecht nog eens de nadruk legt op de omstandigheid, dat men tot voor kort veel te weinig aandacht

heeft gehad voor de vraag hoe de delinquenten zelf de opgelegde straffen of maatregelen innerlijk doorleven.

Reeds bij de voorbesprekingen bleek hoezeer het gewenst zou zijn om eens een diepgaande beschouwing te wijden aan datgene wat wij onder normaal gedrag en wat onder wangedrag hebben te verstaan en daarbij nauwkeurig na te gaan wat aan dit wangedrag in feite ten grondslag ligt.

Hieraan is inderdaad gevolg gegeven in een artikelenserie die momenteel in het eerdergenoemde kaderblad wordt gepubliceerd en waarvan *Humanitas* hoopt te zijner tijd eveneens een uitgave als deze het licht te doen zien.

Met deze artikelenseries wil onze vereniging — en daarvan wel in het bijzonder de secties kindbescherming en reclassering — mede tot uitdrukking brengen dat maatschappelijke problemen — zoals er hier één duidelijk wordt belicht — op verschillende gebieden van maatschappelijke hulpverlening hun — weliswaar verschillende — doorwerking kunnen hebben.

INLEIDING TOT HET STRAFPROBLEEM

door dr. F. J. Tolsma

algemene inleiding

Weinig vraagstukken zijn in de loop der historie zo verschillend beschouwd als juist de straf. De naïeve strafvisie tot uitdrukking gebracht in het oog om oog, tand om tand voerde tot een straoefening, welke op primitief niveau dikwijls nauwelijks te onderscheiden was van een wraakoefening. De methoden waren nogal eens gekenmerkt door hardheid, wreedheid en onherroepelijkheid. De hardhandigheid waarmede men te werk ging, komt in het begrip straf nog tot uiting.

De straffe aanpak werd in de late middeleeuwen soms nog kerkelijk gesanctioneerd, waarbij de meest kwellende vernederingen bevrediging schenen te schenken. Nietzsches 'Umwertung aller Werte' is zeker van toepassing geweest op de straf. Er is met name de latere jaren een humanisering van de straf opgetreden. De straf als vergelding gezien, treedt meer op de achtergrond, de psychologische resp. pedagogische betekenis op de voorgrond.

Daarbij komt nog de vraag, of aan de straf een preventieve betekenis toekomt. De preventieve kanten van de straf hebben betrekking enerzijds op de persoonlijkheid van de dader (persoonlijke preventie), anderzijds is er het probleem van de generale preventie. Dit laatste houdt in, dat anderen door het stellen van een afschrikwekkend voorbeeld van criminele daden zouden worden teruggehouden.

preventieve betekenis der straf

Het ligt niet op mijn weg om de betekenis van de preventieve werking uitputtend te beoordelen. Over het algemeen neemt men aan, dat men zich daarvan geen overdreven voorstelling moet maken. De straf zou in sommige gevallen wel eens preventief werkzaam zijn, maar het is nog niet uitgemaakt in welke.

Wel bemerkt men doorgaans bij pas gearresteerden spijtgevoelens. In zeker 80 pct. van onze observatiegevallen zien we aanvankelijk spijtgevoelens naar voren komen, de delinquenten zijn beziel met de beste voornemens, zich vooral uitend in een behoefte zich verdienstelijk te maken, ze zijn bepaald ijverig bij schoonmaakwerk enz. Ten dele berust dit actief zijn ook op een voorkeur voor de psychiatrische inrichting, boven het huis van bewaring.

In de loop van zes weken nemen genoemde gevoelens echter reeds duidelijk af. Ze worden minder 'persoonlijk' geformuleerd, terwijl het gedisciplineerde gedrag evenredig afneemt. Zeker niet te ontkennen valt, dat af en toe schuldgevoelens optreden welke met een redelijke bestraffing opgeheven kunnen worden. In deze gevallen wordt daarmede bij het geven van advies rekening gehouden. Deze reacties zijn echter even 'ongewoon' als b.v. het plegen van misdrijven om maar onderdak te krijgen in de gevangenis.

We moeten wel waken voor een niet verantwoord romantisme van het schuldgevoel. Steeds is de straf meer dan de excommunicatie (bij gevangenisstraf b.v.) op zich zelf. Elke straf gaat maatschappelijk gezien niet aan de gestrafte voorbij. Zij verandert de totale situatie van de mens-in-de-wereld. Men denke aan de reclasseringsproblemen na de beëindiging van de strafduur, aan de psychisch ongunstige situatie van het strafmieu. Een eventuele persoonlijke preventie wordt in elk geval wel duur betaald.

De generale preventie is voor een belangrijk deel een probleem van de statisticus. Het lijkt niet waarschijnlijk, dat een humanisering van de straf frequentie van het misdrijf doet toenemen. Zo heeft het afschaffen van de doodstraf het aantal ernstige misdrijven zeker niet vermeerderd. Mogelijk komt dit mede omdat ook de vorm van het strafrecht functioneert in een bepaalde maatschappij welke deze optimaal kan verdragen.

In ieder geval kan men de idee verdedigen, dat het doseren van de straf niet plaats mag vinden met het oog op een generale preventie. Deze heeft met het wezen van de straf niets te maken, kan hoogstens als epifenomeen (begeleidingsverschijnsel) gelden.

straf als vergelding

Stellen we verder vast, dat straf als *vergelding* wel een uiterst ingewikkelde aangelegenheid is. Aan de wetsovertreder als zodanig wordt een portie leed toebedeeld. We zitten allereerst al met het probleem van moeilijk vergelijkbare grootheden als daad en straf. Verder is door de inzichten van de psychiatrie, op vele delicten een ander licht geworpen, waardoor het begrip vergelding een twijfelachtige waarde heeft gekregen. Ik wil zeker niet beweren dat 'comprendre c'est tout pardonner'. Integendeel, Rümke heeft er eens in een discussie op gewezen, dat 'comprendre' best ertoe kan leiden dat bepaalde strafmethoden — mogelijk in hoge mate geïndividualiseerd — tot hun recht kunnen komen. Er kunnen echter ook gevaren dreigen, we noemen als extreem voorbeeld het Duitse barbarisme uit de laatste wereldoorlog, dat meende vele geestesziekten uit erfelijke factoren te kunnen verklaren, hetgeen vanuit een bizarre eugenetiek voerde tot het ombrengen van vele lijdens. Daarbij komt nog, dat begrijpen steeds weer een vorm van grijpen is, waarbij de dynamiek van het leven gecompriëerd wordt en in één greep gekooid dreigt te worden binnen het keurslijf van een begrippensysteem, van formules. We zullen thans enkele fenomenologische aspecten van de straf nader toelichten.

straf als grensprobleem

Er is een zekere orde in het leven nodig, wetten en voorschriften regelen deze. Genoemde regeling betekent tevens de begrenzing van het menselijke bestaan. Grensoverschrijding kan niet altijd worden getolereerd. Het doel van de straf is iemand binnen de perken, binnen zekere grenzen te houden.

Men kan dat op straffe wijze doen, hardhandig, maar ook bv. zachtmoedig. In elk dezer wijzen van straoefening ligt verdisconteerd de persoon van de straffer, zijn 'handigheid', zijn 'gemoedelijkheid'. Dit geldt het sterkst in de persoonlijke niet-juridische sfeer, maar ook in de juridische sfeer, waar men zich aan omschreven regels houdt, is de straf nooit te scheiden van degene die straft, evenmin als een daad louter objectiveerbaar is en te scheiden van de dader. Het moet met nadruk worden vastgesteld, dat daad en dader, straf en straffer in eerste instantie niet los van elkander kunnen worden gezien. Secundair kan men trachten naar objectiviteit te streven, maar dat is nimmer geheel mogelijk. De uiterste objectiviteit kan slechts liggen in het uitzetten van zekere richtlijnen.

straf in het gezin

Het gezin kunnen wij zien als de basisstructuur waaruit de maatschappij is opgebouwd.

Letten we nu op de vorm waarin de straf wordt toegediend, dan zien wij, dat daarbij

nogal eens gebruik wordt gemaakt van soortgelijke vehicula als bij de agressie, zij het uit de aard der zaak gemodificeerd.

Wij noemen als mogelijkheden om de agressiviteit te realiseren — en spitsen dit toe op de strafmethodieken —:

1. Excommunicatie.
 - a. partieel: separeren als in de hoek zetten, b.v. met het gezicht van de gemeenschap afgewend, enz.
 - b. isoleren: in een andere kamer, slaapkamer, kelder, kast of wc.
2. Door gebruik van lichaamskracht met hand of voet: slaan, schoppen, knijpen, enz.
3. Met het woord: schelden, etiquetteren, de toon kan snijdend zijn enz.
4. Via de blik: Deze is vernietigend, verachtend, misprijzend, enz.

We kunnen ook in het gezin de straf niet los zien van degene die straft. Bij het straffen zien we doorgaans bepaalde affecten naar voren komen, met name toorn, woede, drift, over het algemeen dus gevoelens, welke bekend staan als slechte raadgevers. Niet zelden wordt een op dergelijke wijze toegepaste straf bij de straffer gevolgd door schuldgevoelens of spijt, waarbij deze zich voorneemt zijn leven te beteren, wat bij bepaalde structuren bepaaldelijk moeilijk gelukt. Het zou theoretisch denkbaar zijn om in een gezin zgn. 'koelbloedig' te straffen. Maar afgezien van het feit, dat koelbloedigheid haar eigen affectieve zijde heeft, doet deze methode weinig sympathiek aan.

Ik herinner me een voorbeeld van een geneurotiseerde vrouw, welke nog als meest negatieve herinnering aan haar vader het feit aanmerkte, dat deze zgn. uitgestelde straffen gaf. Hij kondigde, menende bevrijd te zijn van onzuivere affecten, de straf aan, b.v. vanavond om 7 uur krijg je een pak slaag. Het afgrijzen van genoemde patiënte is m.i. volkomen invoelbaar. We zien — naar ik meen terecht — een tendens ontstaan, hardhandig straffen als inadequate methode te elimineren.

Bij de gestrafte kunnen bovendien angsten ontstaan welke ver over het doel heen-schieten en de basis vormen voor een neurotisering van het betrokken individu.

Een kort woord is hier misschien op zijn plaats over het begrip belonen. Ook in het belonen wordt de mens geïsoleerd. Niet zozeer uit het grauwe, kleurloze 'men', maar uit het 'men' van de *vanzelfsprekende* verantwoordelijkheid. Stel, dat iedere goede daad beloond zou moeten worden en elke kwade gestraft, dan zou de maatschappij uitermate ingewikkeld worden. We kunnen het goede beter aanvaarden als het vanzelfsprekende en het kwade als het niet vanzelfsprekende.

Bij de opgroeiende mens komt het moment dat het vanzelfsprekende als zodanig bekend is. Hoogstens kan belonen betekenen aanmoediging, maar dan via het woord. Elke beloning — individueel toegepast — op ander niveau is een uiterst twijfelachtige aangelegenheid, niet het minst door de moeilijkheid, dat de aard der beloning vrijwel steeds inadequaat is aan de daad.

Om een stap te doen van het gezin naar een groter verband, b.v. de school, hier is de lijfstraf zelf iets geworden waarmee de rechter zich — in tegenstelling tot enkele tientallen jaren geleden — is gaan bemoeien.

nadere omschrijving van het begrip straf

Er zijn nu naar ik meen twee mogelijkheden om tegen de achtergrond van deze tijd het strafbegrip te modificeren. Of men moet het een andere inhoud geven, of men moet het uit etymologische overwegingen en om de inhoud welke het gekregen heeft afschaffen en het vervangen door een ander en dan bij voorkeur een neutraal begrip, b.v. maatregel of iets dergelijks. Zowel in gezins- als in schoolverband zal de evenwichtige figuur nauwelijks behoefte hebben aan straffen in hardhandige of hardwoordelijke zin. We weten, dat even-

wichtige ouders resp. leraren, als 'vanzelf' orde houden, terwijl neurotische figuren met de strengste straffen geen ordelijk geheel kunnen opbouwen. Het zijn nu met name de typisch menselijke eigenschappen van evenwichtigheid, standvastigheid, rechtlijnigheid, echtheid, welke 'als vanzelf' het milieu constitueren waarin de straf in haar antieke vorm vrijwel overbodig zal zijn. Een humanisering van de straf hangt af van de humanisering van de mens-in-de-wereld zelve.

De straf in pedagogische zin moet naar ik meen zijn een terechtwijzen, een verbaal heenwijzen naar de aangenomen grenzen en een waarschuwen, d.w.z. een schuw resp. beschroomd maken voor deze grenzen (hetgeen heel iets anders is dan bang maken). Waarschuwen is het tekenen van de consequenties der grensoverschrijding, niet afgeschilderd als een wachtende gevangenis, maar als een devaluatie van zich zelf in ethische zin. Elke onethische daad moet voeren tot een verontwaardiging, een begeleidend verschijnsel van elk die zich zelf 'ontwaardigt'.

De uit de evenwichtige persoonlijkheid ontspringende genoemde strafmethoden zullen zich bij voorkeur in het verbale vlak bewegen. Mogen wij dan een kind dat dreigt een vinger uit te steken naar een brandende kachel, geen tik geven om onheil te voorkomen? Misschien wel, maar we moeten steeds bedenken, dat bij het gezonde kind een natuurlijke aanpassing steeds nog te verkiezen is boven een kunstmatige. Het lichaam is zo gebouwd, dat een contact met de kachel een natuurlijke les inhoudt, m.a.w. adequaat is aan het leven zelve en er is weinig reden om geen vertrouwen te hebben in de natuur.

Deze natuurlijke conditionering zou zelfs verloren kunnen gaan door het gekunstelde der opvoeding. Het offer van een adequaat ongerief kan een gezonde stimulans tot nieuwe aanpassing zijn; het is met name het zelfvertrouwen, dat tegelijkertijd vertrouwen in de wereld inhoudt.

Daarbij komen we tot een soort omschrijving van de straf: De straf fungeert optimaal, indien men tegen de achtergrond van deze tijd met behulp van het woord de zelfbegrenzing en zelfdiscipline aankweekt, door vanuit een vertrouwensrelatie met behulp van terechtwijzing en waarschuwing de helpende hand te bieden bij de natuurlijke zelfontplooiing van de mens-in-de-wereld.

zelfbestrafing

We zullen thans enkele woorden wijden aan het begrip zelfbestrafing. Freud spreekt van een strafbehoefte bij de mens. Zelfbestrafingstendensen ziet men in de psychiatrie bij de automutilatie (zelfverminking). Meer onbewust komt deze tendens tot uitdrukking in krabben via psychosomatisch veroorzaakte jeuk, enz. We kennen ook de zelfkastijding welke een religieuze betekenis had, onder meer in de late middeleeuwen, toen deze een meer vanzelfsprekende rol speelde. Naast de lichamelijke zelfbestrafingsproblemen kennen we ook de psychische vormen, het innerlijke bestraffende zelfgesprek met name het zelfverwijt, vooral bij depressies voorkomend. De hevigheid en de aard van het zelfverwijt is afhankelijk van de innerlijke psychische constellatie (verhouding ik-zelf, opper-ik en ik, enz.). De zelfbestrafing moet worden beschouwd als een improductief fenomeen. Ze is te onderscheiden van het berouw, dat meer productief is omdat het dikwijls gevolgd wordt door een reïntegratie van de persoonlijkheid.

juridische aspecten

We zitten hier al direct met het probleem van de gedeformeerde en tegelijk deformerende mens, de mens, die maatschappelijke storingen veroorzaakt en aldus gestoord is te noemen, omdat mens en maatschappij nu eenmaal niet van elkaar te scheiden

*zelfbestrafing is autostraf
goede doelen is buitenweten*

zijn. Mensen overschrijden de grenzen der orde en begaan delicten. Zijn zij nu ziek of niet? Dikwijls zijn zij aantoonbaar ziek, b.v. lijders aan dementia paralytica¹⁾. De psychiatrie vindt verder vaak bij delinquenten aanknopingspunten voor een gestoorde ontwikkeling. Maar laten we de begrippen ziek en gezond hier buiten beschouwing en spreken we voor het gemak niet van neurosen en psychopathieën of sociosen, maar van criminosen²⁾, niet omdat elk der eerstgenoemde begrippen de kern waar het om gaat niet ergens zou kunnen raken, maar alleen om aan te duiden, dat de psychiater en de jurist beiden hun wetenschappelijke kennis aan het gestoorde resp. in maatschappelijk opzicht storende individu kunnen objectiveren.

Wat is nu de zin van de straf. We moeten bij de straf onderscheid maken tussen het maatschappelijk algemeen aanvaarde offer en de anticomcommunicatieve individualisering van de straf. Tot de eerste groep (psychologisch gezien) kan men b.v. de boete rekenen. Men doet boete door het brengen van een offer. — Hier treft men de geconcretiseerde waarschuwing aan welke 'men' neemt. — Zij is niet anticomcommunicatief, zij tendeert — mits billijk — tot herstel van communicatie. Tegen de achtergrond van deze tijd is de boete aannemelijk (mogelijk over 50 jaar niet meer!). We zouden als beeld kunnen gebruiken (overigens als elk beeld onzuiver), de in een vloeistof aan de 'grens' heersende oppervlaktespanning. Alle moleculen springen wel eens uit de band, doch de cohesieve krachten zijn sterk genoeg om de grenzen te handhaven. Zo kan een boete mede voorkomen, dat een mens 'uit de band' springt.

Gevangenisstraf evenwel is een geheel andere maatregel, zij is anticomcommunicatief, zij isoleert de mens uit de gemeenschap. In de grensoverschrijding ten aanzien van de gemeenschap (en haar normen) wordt de mens ontmaskerd, uit datgene wat men in de maatschappij 'neemt' is hij grotendeels buitengesloten, gesepareerd resp. geïsoleerd. Dit betekent onherstelbaar leed, omdat deze isolering anders is dan die b.v. bij ziekte in een ziekenhuis, zij is beladen met collectieve afschuw. De gemeenschap schept afstand en de reclasseringsambtenaar weet maar al te zeer hoe groot deze afstand is. De gecreëerde afstand tendeert tot een verder afglijden, niet alleen komen gevangenispsychosen voor, maar elke langdurige straf gaat gepaard met een deformatie van de persoonlijkheid. Er ontstaat hospitalisme, enz. De straf, hoe humaan ook bedoeld, brengt als epifenomeen een hoeveelheid leed met zich mee, welke nauwelijks goed voorstelbaar is, leed dus niet in de zin van vergelding maar als — mogelijk niet opzettelijk bedoeld — bij-verschijnsel.

ethnologisch-sociologische aspecten

Niet alleen de strafmaat wisselt van cultuur tot cultuur, maar ook datgene wat strafbaar is. Margaret Mead toonde verder aan, dat in de Samoacultuur b.v. seksuele aberraties als exhibitionisme nauwelijks voorkomen, als gevolg van de uiterst vrije seksuele opvoeding. Interessant is ook dat op Malekula³⁾ stammen naast elkaar bestaan, waar we verschillende seksuele gewoonten aantreffen, met name pedofilie, naast afkeer tegen homoseksualiteit enz. Ten tijde van Plato was pedofilie eveneens geoorloofd. Onder sommige stammen komt koppensnellen voor, dat ongetwijfeld deels een primitief religieuze betekenis heeft. Maar ook wanneer een westerling de daad hier beoordeelde, gebeurde dit niet los van de persoon, van de primitieve dader. Een koppensneller werd anders behandeld dan een moordenaar in het vaderland, waar daad en dader maar al te gemakkelijk los van elkander werden beschouwd.

¹⁾ Een door syfilis veroorzaakte hersenziekte met sterke geestelijke defecten, waarbij dikwijls delicten worden begaan.

²⁾ Niet bedoeld in de zin van Karpman als een neurose-equivalent.

³⁾ De nieuwe Hebriden.

Merkwaardig is verder te noteren, dat b.v. in ons land de juridische strafbaarheid niet samen valt met de christelijke moraal, b.v. extra matrimoniële verhoudingen, homoseksualiteit tussen volwassenen worden door de Kerk veroordeeld, terwijl zij wettelijk gezien niet strafbaar zijn.

Men zou inderdaad schuld deels kunnen zien als een verpersoonlijking van collectieve schuld. Veel schuld is inderdaad maatschappelijk bepaald omdat de maatschappelijke verhoudingen mede de aard en frequentie der delicten constitueren. In zoverre zou men bij delinquenten ook van sociosen kunnen spreken. Het is bovendien slechts vanuit de invoelbaarheid, dat men anderen schuldig verklaren kan.

wat moeten we doen?

Te midden van een overstelpende hoeveelheid schier onoplosbare vragen b.v.: Wat is normaal, wat is abnormaal en wat is recht resp. onrecht, klemt de belangrijke vraag wat moeten we doen?

Onmiskkenbaar groeien psychiater en jurist tastenderwijs en schoorvoetend naar elkander toe. Het wederzijds vertrouwen groeit. Wij moeten zeker iets doen, op zijn minst protectieve maatregelen nemen t.a.v. de gemeenschap. We zullen de delinquenten dikwijls moeten separeren. Zijn zij nu abnormaal of normaal. Het lijkt geen twijfel dat seksuele delinquenten b.v. gestoord zijn, ook al zijn psychiatrisch gezien wezenlijke oorzaken dikwijls moeilijk aan te geven. Gestoord en storend zijn dikwijls met elkander verbonden. Zij komen in strijd met het recht, maar recht gezien tegen de achtergrond van deze tijd, in deze cultuur en op deze plaats. Iedere misdadiger is steeds tegelijk slachtoffer van zijn aanleg, zijn milieu, de maatschappij, enz. En wie zijn wij, dat wij anderen durven veroordelen? Maar nogmaals, wij moeten iets doen, niet uit vergelding, het aangebrachte leed kan slechts een epifenomeen zijn, geen primair karakter dragen; niet uit pedagogische overwegingen, welke in ons strafstelsel nauwelijks verdisconteerd zijn, evenmin uit onduidelijke preventieve overwegingen (hetzij individueel, hetzij collectief).

Wij schijnen hier wat onze kennis betreft, wel terecht te komen in een soort niemandsland. Hoe lang moeten wij een bepaalde delinquent separeren, hoe zijn maatschappelijke risico vermijden? En hoe wil een maatschappij waar ten gevolge van collectieve conflictsituaties op internationaal niveau jaarlijks duizenden zgn. sneuvelen, van een samenwerking van juristen en psychiaters eisen, dat zij feilloze maatregelen nemen, waardoor iedere moeilijkheid, b.v. een ontvluchting — hoe ongewenst ook — wordt voorkomen? Het is steeds weer merkwaardig te zien, hoe b.v. het uitbreken van een enkele gevangene een collectieve ontreddeering teweegbrengt, terwijl overal in de wereld levensgevaarlijke personages vrijelijk rondlopen, die elk ogenblik een collectieve agressie kunnen ontketenen.

Laten wij toch de proporties niet uit het oog verliezen. En wat moeten wij bij diepere bezinning aanvangen met het begrip: verminderde toerekeningsvatbaarheid? Misschien kunnen wij thans het beste een parallel trekken tussen de rechter en de psychiater. Beiden zien zich nogal eens genoodzaakt uit protectieve overwegingen mensen uit de maatschappij te verwijderen. Dit is een hoogst verantwoordelijke zaak. Tot voor kort behandelde de psychiater (psychotherapie, sociotherapie, groepstherapie, medicamenten) en de rechter eiste op zijn minst bewaking. Maar ook in de juridische sfeer begon men meer te doen. Isoleren geschiedde steeds minder, men bracht de delinquenten binnen de isolering van de gevangenis meer bij elkaar, zij het dat de milieuselectie onvoldoende was, zelfs schadelijk kon zijn (b.v. homoseksuelen bij elkaar). Arbeidstherapie deed haar intrede. Psychiaters werden aangesteld. Zelfs kon enkele jaren geleden onder leiding van prof. Baan (zowel jurist als psychiater!)

de Dr. Van der Hoeven Kliniek worden geopend, een voortreffelijk staaltje van moeizaam pionierswerk. Het oude verdwijnt, ook de rechtspraak krijgt een nieuw gezicht en het is verheugend te kunnen constateren, dat vele Nederlandse juristen hierbij vooraanstaan (Van Bemmelen, Kempe enz.)

Ook een juridisch vastgestelde straf heeft aan onherroepelijkheid ingeboet. Voorwaardelijke invrijheidstelling, strafverkorting, enz. komen steeds meer voor. Alleen vele onzer gevangenen gelijkten nog op oude psychiatrische gestichten van jaren zo niet eeuwen geleden.

Wat dit laatste betreft heeft Nederland wel een grote achterstand bij landen als b.v. Zweden. We zouden moeten kunnen beschikken over juridisch-psychiatrische inrichtingen. We spreken opzettelijk van juridisch-psychiatrische instituten en het is misschien vreemd, dat een psychiater het begrip juridisch vooropzet. Toch meen ik dat in dergelijke inrichtingen de juridische aspecten moeten prevaleren met name de beveiligingsmaatregelen.

De tijd is zeker nog niet rijp delinquenten op te nemen in psychiatrische ziekenhuizen, tenzij we te maken hebben met psychosen of andere duidelijk te rubriceren resp. te behandelen geestes- of zenuwzieken. De psychiatrische inrichting is tegen de achtergrond van deze tijd op de delinquenten niet berekend. Dit komt omdat in feite onze kennis van de groep van criminosen zo gering is, vooral wat betreft sociotherapeutische bemoeienissen. Tot nog toe hebben we met de opname van delinquenten uiterst ongunstige ervaringen. Het zou te veel ruimte vragen, daarover thans uit te weiden.

Psychiater en jurist moeten bij de beoordeling van deze gevallen nauw samenwerken, terwijl de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de invrijheidstelling zou moeten berusten bij de jurist. In de strafmaat moet verder liggen de mogelijkheid van een optimaal therapeutische bemoeienis. Zij moet flexibel zijn, verkort en zo nodig verlengd kunnen worden. Voorwaarde is natuurlijk de optimaal 'therapeutische' sfeer. Het zou echter te ver voeren hierop in details in te gaan. Men zou wat de opbouw der gevangenen betreft, zeker lering kunnen putten uit de ervaringen in psychiatrische inrichtingen (ten aanzien van de selectie, enz.).

religie en straf

De eeuwige straf, wat voor een aantal orthodoxe christenen een moeilijk te verwerken vraagstuk is, heeft uteraard geen pedagogische, reëducatieve betekenis. Zij wordt gezien als onherroepelijk, althans in de protestantse visie en kan alleen de betekenis hebben van vergelding. Er kan dan een merkwaardige paradoxale relatie tussen de eeuwige en de tijdelijke straf ontstaan. Heeft de eeuwige straf de betekenis van vergelding, dan heeft de tijdelijke straf als zodanig geen zin. Ze zou verder een algemeen preventief aspect kunnen hebben, maar in de praktijk lijkt dit uiterst dubieus. Daarbij komt nog, dat de generale preventie hier ethisch-religieus gezien een moeilijk verteerbaar geheel vormt. Heeft de tijdelijke straf de betekenis van inkeer via berouw, dan zou dit, mits ingevlochten in de geloofsrelatie, de eeuwige straf kunnen voorkomen. Het psychologisch effect van het dogma der eeuwige straf acht ik gering, hoogstens heeft het een neurotiserend, angstaanjagend effect, het versterkt de grenssituatie, welke de dood voor de doorsnee-mens nu eenmaal betekent. Ten slotte wijzen wij erop dat de straftoepassing, zoals die in het Oude-Testament beschreven wordt, hoe 'straf' ook, in het algeme en weinig effect sorteerde, zodat men ook hieruit weinig positieve gegevens kan afleiden ten voordele van een 'afschrikwekkende' straoefening.

Bij deze notities zou ik het willen laten. Anderen zullen hierna dieper op onderscheidene aspecten ingaan.

DE STRAF IN HET GEZIN

door drs. L. Turksma

de plaats van de straf in de opvoeding

Men kan de straf in het gezin onder verscheidene aspecten bezien. Wanneer men haar zuiver zakelijk zonder verdere consequenties beschouwt, is het in principe slechts een ordemaatregel, noodzakelijk om de orde in het gezin te handhaven. In de praktijk zal men echter de straf veelal willen rekenen tot de middelen ter opvoeding van de kinderen. Aan deze opvatting kleven echter vele gevaren. Maar al te snel zal de straf, die daartoe zeer geëigend is, zich opwerken tot het voornaamste middel. Dit beïnvloedt wederom de opvoeding als geheel, welke in zulk een geval — en in de praktijk is dit geen uitzondering — snel tot een equivalent wordt van het bestrijden van ongehoorzaamheid. De straf wordt dan een noodzakelijk kwaad genoemd, waarbij men in sommige gevallen de ouders niet van een zekere huichelachtigheid zal kunnen vrijpleiten, waar juist, zoals gezegd, geen opvoedingsmiddel gemakkelijker toe te passen valt dan juist de straf.

Het is duidelijk, dat we tegen deze laatste opvatting stelling willen nemen. De opvoeding kent velerlei middelen, van welke een aantal andere, zoals het 'zelf een voorbeeld zijn,' weliswaar veel moeilijker toe te passen zijn, doch aan de andere kant veel positievere resultaten kunnen opleveren. Die positieve middelen kan men wellicht het best samenvatten in de in de Verenigde Staten veelgebruikte — en onvertaalbare — term 'productive love'. In dit geheel kan men de straf wellicht tot het best terugbrengen tot de functie van ordemaatregel. Het is immers zeer wel mogelijk, de methodiek van het straffen zodanig in te richten, dat daarvan een opvoedende werking uitgaat.

Het voorgaande is voornamelijk neergeschreven ten einde aan te tonen, dat het gehele probleem van de straf in het gezin onlosmakelijk is verbonden met de opvattingen welke men omtrent de opvoeding in haar meest uitgebreide betekenis huldigt. Deze opvattingen wederom impliceren met het opvoedingsdoel een anthropologie van het kind, de wijze waarop men het kind ziet, het beeld dat men er zich van vormt. Het is hier niet de plaats, hier ten principale op in te gaan; met het oog op de plaats van de straf in het gezin dient het probleem echter wel een moment aangesneden te worden.

Ik geloof dat de praktijk van de opvoeding in het buitenkerkelijk gezin niet principieel van die in het confessionele gezin zal verschillen, zodat er ook geen principieel humanistische visie op de straf in het gezin te geven zal zijn. Uiteraard verschilt de anthropologische opvatting van het kind; ook zullen de extremen uiteenliggen. Doch de opvoedingspraktijk van dag tot dag zal vermoedelijk slechts accentverschillen met zich mede brengen. De eisen, welke het christelijk geloof ook aan doen en leren van jonge kinderen kan stellen, b.v. met het oog op catechismus en kerkdienst, plaatsen deze kinderen vermoedelijk vaker voor onbegrepen zaken dan waarmede het kind in het humanistische gezin te maken zal krijgen en leveren evenzovele mogelijkheden tot orde-overtredingen op. Men dient het onderscheid echter niet te sterk te zien; ten slotte oefent b.v. slechts in de extreme vormen van het Calvinisme de leer der inherente zondigheid van de onverloste mens en dus van het kind invloed op de opvoeding en dus ook op de straoefening uit. In het humanistische gezin zal — doch ook dit is ideaal gesteld — op de entelechie van het kind,

het mogelijk maken van de optimale ontplooiing der mogelijkheden, misschien iets sterker het accent vallen.

Belangrijker dan dit alles is echter vermoedelijk het feit, dat het gemiddelde buitenkerkelijk gezin een kleiner aantal kinderen telt.

het sociale aspect

Met de laatste opmerking zijn we reeds het terrein van het sociale aspect binnengetrepen. De structuur van het gezin, een steeds veranderend gegeven, oefent uiteraard op vele factoren der straf haar invloed uit. Het is in dit verband belangrijk de westerse cultuurgeschiedenis na te gaan.

Daar is het echter vaak gemakkelijker een overzicht te krijgen van de ideeën welke vooraanstaande personen hebben gehad, dan te vinden hoe deze in de praktijk hebben doorgewerkt. Zo werden reeds in de oudheid stemmen vernomen die zich tegen het slaan van kinderen verzetten, zo o.m. Plutarchus en Quintilianus. Waren het toen nog eenzame figuren, de gang van onze beschaving is wel een zodanige geweest, dat het individuele geweldplegen steeds meer op de rekening van het ontoelaatbare is geplaatst, hoezeer zich ook sommige groepen lang daaraan hebben onttrokken (duels!). Van de kloosters uit vroegere tijden worden straffen zonder oorzaak vermeld, alleen ten doel hebbende het ideaal van deemoed beter te benaderen. In de nieuwere tijd pleitten Comenius, Rousseau en later zelfs nog Spencer voor de zgn. 'natuurlijke' straf: het zelf de gevolgen dragen van de daad, iets waarvan de risico's naar beide kanten thans wel sterk worden gevoeld. Daarnaast werkte op de ideeën over de straf ook door het ethisch optimisme: Locke (werken op het eergevoel) en het intellectualisme, het doen inzien van het verkeerde, dan is het voorbij; beide opvattingen waarvan de beperkte geldigheid thans wel algemeen is doorgedrongen.

Welke elementen werken heden ten dage nog door op de strafpleging in het gezin? Men kan er vele noemen: het kleiner worden van het gezin, zowel door een kleiner kindertal als door de minder nauwe banden met de verdere familie, o.m. zich uitend in het minder aanwezig zijn van grootouders in hetzelfde huis. Een ander element dat invloed uitoefent, wordt gevormd door het later volwassen worden van de kinderen, met name de discrepantie die steeds groter wordt tussen de lichamelijke en geestelijke volwassenheid. Verder zijn de rollen van de vaders en de moeders in de autoriteit veranderd. Die van de vader is relatief afgenomen, mede door de vele afwezigheid, die van de moeder toegenomen, mede door haar algemene geestelijke emancipatie binnen het huwelijk. Daarnaast is de functie van de moederlijke dienstbode vrijwel verdwenen.

Al deze punten oefenen hun invloed uit, juist ook omdat de ideeën in de maatschappij en ook van de ouders door vergelijking met de eigen jeugd hier blijven achterstaan bij de werkelijke ontwikkeling. De straf komt b.v. soms voort uit een verveeld rondhangen van de kinderen, die vroeger in meerdere mate elkaar bezig konden houden en zo niet elkaar opvoedden, dan toch wel elkaar afstraffen. Grootouders komen nu nog slechts op bezoek en zijn door het mindere contact eerder geneigd tot verwennen dan door opvoedend straffen zich geldend te maken. Het probleem van de bestraffing van de puber wordt steeds nijpender, omdat deze zich juist meer volwassen wil voordoen, naar mate hij het minder wordt. De harde straffen door de vader nemen relatief af, hoewel hij door veel afwezigheid vaak tot een anonieme autoriteit kan uitgroeien bij dreigement van de moeder. Door afwezigheid van de dienstbodes ten slotte komen ook de kleinere vergrijpen bij de ouders terecht. De bijzondere situatie van de strafende stiefvader of -moeder komt tengevolge van het stijgende aantal echtscheidingen ook veelvuldiger voor.

wezen en doel der straf in het gezin

De wezenlijke elementen van de straf in het gezin kan men zien gelegen in de conflictopheffing en de plaatsing in een uitzonderingspositie. Het kind heeft zich niet aan de regels van het gezin gehouden. Tengevolge daarvan wordt het *tijdelijk* als een afvallige beoordeeld en verliest — wederom tijdelijk — de steun van de groep, waaraan het het sterkst is gebonden. Deze zinsneden, welke een stelling nemen inhouden mede gebaseerd op wat vooraf ging, brengen met zich mede, dat we in de kinderstraf niet de morele veroordeling gelegd willen zien. Deze immers zou het kind als zodanig veroordelen en niet de strafwaardige daad. Zo het bij volwassenen al zeer de vraag is, of we de persoon mogen veroordelen — hetgeen een ontkennen van mogelijkheden tot verbetering inhoudt —, bij het kind dat qualitate qua in ontwikkeling is naar de verantwoordelijkheid toe, zou dit manifest onjuist zijn.

Het voorgaande wil niet zeggen, dat we de straf willen zien als middel tot karakterverandering, i.c. dus — verbetering. De karaktervorming is weer meer van de algehele houding der ouders — ook in eigen gedrag — afhankelijk, hoewel uiteraard bijkomende omstandigheden als een eerlijke en manifeste tijdelijke mindere genegenheid der ouders bij het straffen zijn werking niet zal missen. Doch een gespeelde houding in dezen, b.v. als het om een vergrijp tegen de conventie gaat, of een huichelachtige en zo noodzakelijk inconsequente houding ('Je doet er vader en moeder zulk een verdriet mee') missen uiteraard iedere karaktervormende invloed.

Hebben we hiermede de verbetering als doel van de kinderstraf besproken en noemden we eerder al de beveiliging van de orde in het gezin, dan blijven ons twee doelstellingen welke bij de strafpleging ook vaak zijn genoemd: afschrikking en vergelding. Afschrikking is eigenlijk niets anders dan de keerzijde van de beveiliging van de orde, welke naar het kind is gekeerd. Respect voor de orde, we zeiden het reeds enige malen, kan nooit alleen uit de straf voortkomen, net zomin als een volwassene een volwaardig staatsburger kan zijn die alleen misdrijven nalaat uit vrees voor de straf. Het resultaat zou dan zijn dat men de daden bleef begaan, doch zoveel mogelijk zou zorgen niet ontdekt te worden. We komen hierop bij de bespreking van de invloed van de straf op het kind nog terug.

Over de zin der vergelding (prof. Leo Polak!) is uiteraard filosofisch (ethisch) veel te zeggen. Veel daarvan is natuurlijk niet van toepassing op de straf in het gezin, waar de bestraffen hier onvolwassenen zijn. De — vaak vrijwel onoplosbare — kernvraag is hier: wist het kind dat het fout was, of niet? De ontwikkelingspsychologie heeft ons wel geleerd, hier voorzichtig mee te zijn. Daarnaast komt weer de kwestie van het nabootsen van het ouderlijk gedrag. Echter aan de andere kant hoort het spreekwoord 'tout comprendre, c'est tout pardonner' tot de meest dubbelzinnige. Immers, het 'pardonner' kan men zich heel goed indenken als een houding na de uitboeting. Ook kan men het interpreteren — zoals we reeds eerder deden — als een vrijuit laten gaan van het kind als zodanig, terwijl de daad bestraft wordt.

Het is duidelijk, dat in het algemeen de straf zo moet zijn, dat de opvoeding haar verwerken kan. Dit vereist een dergelijke kennis van ontwikkelingspsychologie, dat men geen ouder verwijten kan, haar niet te bezitten. Misslagen zijn hier onvermijdelijk. Naarmate de kinderen bewuster gaan leven, staan ze in de praktijk vaak onbegrijpend tegenover de straf en moet de ouder de beëindiging van de conflictsituatie aangeven. Vooral in de zgn. vlegeljaren (de prepuberteit) is dit sterk het geval. Van de puber, die immers zelf al een volwassen persoon wenst te zijn, kan men meer begrip eisen, doch hier stuiten we weer op het reeds eerder vermelde sociale probleem van de voortdurend langer wordende onvolwassenheid.

Met het aansnijden van deze psychologische aspecten hebben we de grens van deze paragraaf met de volgende reeds overschreden.

kind en ouder in de strafsituatie

Een ieder weet, dat het 'teveel' nooit goed is. De grote moeilijkheid is altijd, te weten, waar het 'te' begint. Het kind is nog in veel onzeker en deze onzekerheid kan versterkt worden tot in het neurotische toe, wanneer het kind of wel te streng of wel te weinig streng behandeld wordt. In het eerste geval worden de kinderen moedeloos (het is toch nooit goed) en gaan twijfelen aan de liefde van ouders, de voornaamste stut waarop hun ontwikkeling rust. Op zijn best ontwikkelt zich dan een houding van voortdurend berouw. Het berouw wordt vaak nog positief beoordeeld; waarschijnlijk spelen hier ontwikkelingen in de christelijke ethiek mede een rol. Het wil ons echter voorkomen, dat berouw zonder iets erbij verlamdend werkt. Er moet een mogelijkheid tot positieve prestaties worden geboden. Anders leidt het tot een innerlijk verwerpen van zich zelf of tot slaafsheid, die daaraan verwant is. Het neurotische stoelt dan vaak op psychisch diepe angst.

Een ander reeds eerder aangeduid gevolg van te grote strengheid, veelal een gevolg van afschrikking als strafdoelstelling is de vlucht in wat pedagogen wel genoemd hebben het 'Doppelleben', een op zijn gunstigst onuitgesproken oneerlijkheid tegenover zich en de buitenwereld, en naar buiten zich anders uiten dan innerlijk aanvoelen mee zou brengen. Verdergaand leidt dit tot een huichelachtige instelling en voor de latere volwassenheid tot een in feite amorele karakterstructuur, welke de slechte daden alleen nalaat uit vrees voor de gevolgen van het ontdekt worden. Te streng strafeleid heeft dus in het algemeen het gevolg, de eigenwaarde van het kind aan te tasten, iets dat juist de humanist — maar wederom hij niet alleen — tot alle prijs bewaren wil. De verlamming door berouwvolle deemoed is, we herhalen het, juist hetgeen te vermijden is.

Aan de andere kant brengen de ervaringen tot nu toe opgedaan in deze eeuw, welke van het kind zou zijn, ons ertoe, toch ook te waarschuwen tegen een teveel toestaan. Het democratische gezin, waarin de kinderen op voet van gelijkheid moesten worden behandeld, een ideaal dat vooral, doch niet alleen, in de Verenigde Staten tot uitdrukking kwam, heeft ten eerste de ontwikkelingspsychologische gegevens verwaarloosd. Het kind blijkt het eenvoudig niet aan te kunnen. Dit niet kunnen verwerken geeft vrijwel dezelfde gevolgen van onzekerheid als de eerder genoemde te grote strengheid. Achteraf is dit ook wel te begrijpen: in geen van beide gevallen leert het kind grenzen kennen. Veel van het leren van het kind op allerlei gebied, is het leren van de regels van de wereld der volwassenen. Merkwaardigerwijze zijn het ook juist weer de Amerikanen, die op deze 'socialization van het kind' sterk de nadruk hebben gelegd. Bij een te weinig straffen wordt op het morele terrein deze les eenvoudigweg onthouden en dit voelt het kind. Dit te meer, daar het kind zelf ergens met deze problematiek vecht en zich zelf vaak strafwaardig acht.

De strafsituatie is er een welke zich afspeelt op het terrein tussen ouders en kinderen. De wijze waarop de ouders zich a.h.w. op dit terrein opstellen is van grote invloed op de straf. Het gaat hier niet alleen om het karakter en het leven van de ouders zelf. Moeilijkheden in de arbeid en in de huwelijksverhouding kunnen zich uiten in het straffen in drift. Ook kan in het grote gezin de drukte van de huismoeder nopen tot een vaak overhaast ingrijpen op harde wijze (pantoffel en mattenklopper). Hoe staan de ouders echter tegenover hun kinderen? Er zijn er, die van hun kinderen verwachten dat ze alle fouten zullen vermijden, die zij hun zelf bij voortdurend demonstrenen. Er zijn er ook, die het gebrek aan prestige dat ze in de buitenwereld en tegenover zich zelf genieten afreageren in de zo gemakkelijk te winnen strijd om de macht in het gezin. Een extreme psychologische opvatting (Reiwald) zegt immers in het algemeen, dat de maatschappij de misdadigers bestraft uit compensatie van het eigen schuldgevoel.

In zulk een situatie bloeit de inconsequente en funeste 'opvoeding' welke voortdurend zwenkt tussen woede en apeliëfde.

methodiek van de straf

Komen we ten slotte tot de manier van straffen. Het is duidelijk, dat, waar de voorgaande paragrafen al vaak voor- en nadelen moesten afwegen, dat in dit resulterende stuk geen receptmatige techniek kan worden aangegeven. Ouders verschillen en ook de kinderen; de strafsituatie is oneindig gevarieerd. Enkele korte opmerkingen hebben vermoedelijk wel een algemene geldigheid.

De straf is onvermijdelijk in het gezin. Enkele negentiende-eeuwse optimisten mogen gemeend hebben, dat men de strafbare situatie onmogelijk kan maken, dit zal in de geregelde gang van zaken in een gezin slechts zelden het geval kunnen zijn en het totaal aantal keren, dat gestraft zal moeten worden, zal er niet noemenswaard door verminderd worden.

De straf moet positief gericht zijn. Het kind moet er handelingen door kunnen verrichten, welke eventueel opbouwend voor het karakter kunnen zijn. Dit brengt al met zich mede, dat fysiek of moreel lijden niet de inhoud van deze straf kunnen vormen. Enig nut hebben deze immers niet, zoals we reeds bij onze opmerkingen over afschrikking en berouw mochten vermelden. De straf moet er echter ook werkelijk zijn, zagen we, anders wordt het kind onzeker. Dreiging met straf is niet voldoende. Laat de straf dan zakelijk wezen, snel en efficiënt, dus ook niet uitgesteld. Geen lange redematies, welke immers in pedagogicis, zeker voor de puberteit, niets uithalen, en de situatie voor het kind zeker niet begrijpelijker maken. Geef het kind de kans de daad zelf goed te maken, door het een zinvolle aan de daad verwante opdracht te geven. Zo wordt dan de daad bestraft, en niet het kind. Dit is, waar iedere beschouwing van de straf in het gezin ten slotte op neer komt.

STRAFFEN IN HET KINDERRECHT

door mej. prof. mr. dr. J. C. Hudig

In artikel 9 van het Wetboek van Strafrecht staat welke de *straffen* zijn die aan minderjarigen onder 18 jaar kunnen worden opgelegd. Het zijn plaatsing in een tuchtschool (maximaal voor een jaar), geldboete en berisping.

Bij minderjarigen die de leeftijd van 16 jaar hebben bereikt kan eventueel het volwassen strafrecht worden toegepast (art. 39 septies). De tenuitvoerlegging van de straffen tuchtschool en geldboete kan eventueel ook voorwaardelijk worden opgeschort, op voorwaarde dat de schuldige gedurende een proeftijd zich niet opnieuw aan een strafbaar feit zal schuldig maken, of zich niet op andere wijze zal misdragen. Wanneer de kinderrechtter een minderjarige schuldig bevindt aan een strafbaar feit, dan behoeft hij in tegenstelling tot het volwassenen strafrecht, niet noodzakelijk een straf op te leggen, hij kan ook een *opvoedkundige maatregel* toepassen. De maatregelen, waartussen hij kan kiezen zijn: teruggave aan de ouders (art. 38) en terbeschikkingstelling van de regering (art. 39). De wetgever onderscheidt dus twee verschillende sancties op overtreding der strafwet: straffen en maatregelen.¹⁾ De gedachte, die achter deze onderscheiding zit is niet erg duidelijk. Bij *straf* is gedacht

¹⁾ Het ontwerp voor een nieuw kinderstrafrecht onderscheidt meer soorten straffen en meer soorten maatregelen.

aan vergelding van schuld, aan 'mores leren' door onaangename gevolgen te verbinden aan de strafbare daad: aan afschrikking dus van het schuldige kind (speciale preventie), maar ook van alle andere kinderen (generale preventie) door openlijk te demonstreren dat 'de zonde gestraft' wordt. Bij de *maatregel* is niet zozeer gedacht aan vergelding van schuld, maar aan het voorkomen van recidive door een opvoedkundige maatregel, niet gebaseerd op de mate van schuld, maar op de behoefte van het kind aan leiding en vorming in de gegeven milieu-situatie. Theoretisch is er dus een principieel verschil, dat samenhangt met het vraagstuk der strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Straf wordt opgelegd aan een minderjarige als hij strafrechtelijk verantwoordelijk is te achten voor zijn daad, een maatregel volgt, wanneer men hem de strafbare daad niet kan verwijten, omdat aan zijn opvoeding teveel ontbroken heeft, of omdat hij de strafrechtelijke betekenis van de daad niet begrijpen kan.

Het huidige Nederlandse kinderstrafrecht kent geen leeftijdsgrens voor strafrechtelijke verantwoordelijkheid. In het nieuwe ontwerp is de leeftijd van 12 jaar gesteld als criterium. Aan kinderen beneden 12 jaar zou dus volgens dit ontwerp geen straf kunnen worden opgelegd. De meeste landen kennen een dergelijke grens. In België bij voorbeeld kunnen aan kinderen beneden 16 jaar alleen maatregelen worden opgelegd. Kinderstrafrecht kent men daar niet, alleen kindermaatregelenrecht. Voor minderjarigen boven 16 jaar geldt het gewone strafrecht.

In Nederland biedt de leeftijd dus geen houvast voor het beoordelen of een straf of maatregel moet worden opgelegd. De kinderrechter moet van geval tot geval uitmaken of een kind strafrechtelijk verantwoordelijk is te achten, of de daad hem strafrechtelijk toegerekend kan worden. In de wet is het verband tussen strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de toepassing van straf of maatregel nergens te vinden. Uit de geschiedenis van de totstandkoming van de wet blijkt echter, dat de onderscheiding straf – maatregel wel tegen deze achtergrond gezien moet worden. Welke zin zou er anders aan gehecht moeten worden? Duidelijker is het strafrecht voor volwassenen:

In art. 37 van de strafwet staat: 'Niet strafbaar is hij, die een feit begaat, dat hem wegens gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing zijner geestvermogens niet kan worden toegerekend.' Bij het bestaan van gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens is echter wel de maatregel van terbeschikkingstelling van de regering mogelijk. (Deze terbeschikkingstelling is een andere dan die, welke voor minderjarigen geldt. De regering doet de volwassen ter beschikking gestelden verplegen in inrichtingen voor geestelijk gestoorden).

Wij kunnen er dus vanuit gaan:

- 1e. dat de straf niet in de eerste plaats gezien moet worden als een opvoedkundige maatregel, maar als vergelding van schuld.
- 2e. dat straffen volgens het kinderrecht ter sprake komt wanneer de jeugdige overtreder van de strafwet verantwoordelijk gesteld kan worden voor zijn daad.

wat blijkt hiervan nu in de praktijk?

Ad 1: Straffen niet identiek met opvoeden.

Dat geldboete gezien moet worden als vergelding van schuld is duidelijk: vergelden = in geld omzetten. Er is een zekere evenredigheid tussen de grote van de geldboete en de mate van schuld.

Bij verkeersovertredingen die de kantonrechter straft is dit het duidelijkst. (Wat schuld precies betekent en of schuld te meten is laat ik verder buiten beschouwing, dit is een hoofdstuk apart!)

Maar nu de tuchtschool! Deze is voor minderjarigen wat de gevangenis voor volwassen is. De vrijheidsbeneming wordt er echter wel degelijk dienstbaar gemaakt

aan de opvoeding. De tijd wordt niet gevuld met zinledige 'dwangarbeid', maar de kinderen kunnen er vakbekwaamheid opdoen, hun algemene ontwikkeling verruimen, er is gelegenheid voor sport- en ontspanning – alles echter binnen het terrein van de tuchtschool. De maximumduur is één jaar, de minimumduur is één maand. Men redeneerde bij het ontwerpen van deze wet, dat een korter verblijf geen effect zou sorteren, dat dan van gunstige beïnvloeding geen sprake zou kunnen zijn. Wanneer een kind een langere uithuisplaatsing dan één jaar nodig zou hebben zou een opvoedkundige maatregel nodig zijn. Want een verblijf van meer dan een jaar in een tuchtschool werd schadelijk voor zijn opvoeding geacht. De begrippen straffen en opvoeden lopen dus dooreen.

Wanneer we het regime vergelijken van de tuchtschool en van een rijksopvoedingsgesticht, dan ontloopt dit elkaar niet zoveel. Alleen in het opvoedingsgesticht zijn meer mogelijkheden voor een gedifferentieerde aanpak. Gestraften in strafrechtelijke zin treft men echter in een ROG niet aan. Maar de kinderen beleven het verblijf aldaar wel degelijk als straf! Zelfs als een nog groter straf, want de duur van het verblijf is door de rechter niet tevoren bepaald. Ze gaan erheen met een onbepaald vonnis, voor een niet afzienbare periode, kunnen dus geen plannen maken voor 'als ik weer vrij ben'. De justiciabelen noch hun ouders onderscheiden straf en maatregel. Zij ervaren elke reactie op een strafbare handeling als straf en accepteren deze als die reactie naar hun gevoel 'verdiend' is. Een zekere evenredigheid met de ernst van het feit, althans een relatie tussen feit en sanctie moet er dus zijn, opdat die sanctie of die nu straf of maatregel heet, als rechtvaardig wordt beleefd.

Wanneer een 14-jarige jongen ter zake van joyriding met een bromfiets wordt aangehouden en voor de kinderrechter geleid, voor de eerste maal in zijn leven, dan zullen deze jongen en zijn ouders het als hoogst onrechtvaardig beschouwen wanneer naar aanleiding hiervan de jongen ter beschikking van de regering zou worden gesteld. Het zou nl. kunnen zijn, dat deze jongen uit een asociaal gezin kwam, reeds andere symptomen van verwaarlozing had vertoond zoals zwerven, spijbelen, terwijl van de ouders geen opvoedkundig inzicht te verwachten was. Gezien de persoonlijkheid van de jongen tegen de achtergrond van zijn milieu zou de maatregel juist geacht kunnen worden, maar niet als sanctie op de joyriding.

Enerzijds wordt dus een opvoedkundige maatregel toch als straf gevoeld, wanneer deze als sanctie op een strafbaar feit volgt, anderzijds zou het niet verantwoord zijn een kind te straffen in juridische zin wanneer dit pedagogisch gezien onjuist zou werken.

Ad 2: Straffen veronderstelt verwijtbaarheid.

Geldt dit niet tevens voor de opvoedkundige sanctie op een strafwetovertreiding? Wanneer b.v. een 4-jarig boerenmeisje met lucifers speelt in de hooischaar ten gevolge waarvan brand ontstaat en de hele boerderij afbrandt, dan maakt dit kind zich schuldig aan brandstichting. Het zou absurd zijn dit kind daarvoor te straffen. Dit is evident. Maar zou het even onjuist zijn om naar aanleiding van dit feit een strafrechtelijke maatregel te nemen?

Het kan zijn, dat dit kind gevaar loopt, omdat de ouders de hele dag op het land werken en zich om de kleine niet bekommeren – dan is er zeker grond voor een maatregel, maar niet voor een strafrechtelijke.

Wij komen tot de conclusie, dat de praktijk geen onderscheid maakt tussen straf en maatregel en dat er ook geen behoefte bestaat het theoretische onderscheid te handhaven.

Het 'straf'-vraagstuk is te ontleden in drie vragen:

1. Wat is het wezen van de straf.
2. Wat is het doel van de straf.

3. Welke vorm moet de straf hebben om het beoogde doel te bereiken.

Hierbij stel ik voorop, dat ik straf bedoel in juridische zin en dan speciaal in het kinderrecht.

Het *wezen* van de straf is en blijft naar mijn mening vergelding van schuld. Zonder schuld geen straf. Het begrip schuld zien we in de loop der tijden zich ontwikkelen van schuld als simpel daderschap (ook een dier, ook een krankzinnige kan schuldig zijn) tot psychologische schuld, schuld als verwijtbaarheid. Het feit moet toegerekend kunnen worden wil er sprake van schuld zijn.

Het *doel* van de straf is het handhaven van de rechtsorde: het voorkomen van recidive bij de dader en het nadrukkelijk stellen van de norm voor allen. Wanneer een bepaald strafbaar feit nooit gestraft wordt, dan verliest de regel haar kracht. Het duidelijkst is dit te demonstreren aan verkeersvoorschriften: wanneer nooit proces-verbaal zou worden opgemaakt terzake van overtreding der maximumsnelheid dan zal op den duur niemand zich meer aan die regel houden. Hetzelfde geldt m.m. voor overtreding van normen die meer in het rechtsbewustzijn geworteld zijn, zij het in mindere mate: Wanneer nooit meer een dief gestraft zou worden, zou de norm 'gij zult niet stelen' verslappen.

Welke *vorm* moet nu de straf hebben om dit doel te bereiken? Of zou ook met andere middelen de rechtsorde kunnen worden gehandhaafd? Dit is de moeilijkste vraag in het kinderstrafrecht. Wij moeten goed in het oog houden, dat de overheid optreedt naar aanleiding van een daad, die de rechtsorde verstoort. Het is dus iets anders dan straffen en opvoeden in een gezin. De overheid heeft eerst recht tot ingrijpen wanneer de rechtsorde bedreigd wordt en niet, wanneer een kind in het gezin lastig is en de 'huisorde' verstoort. De kinderrechtster heeft, anders dan de ouders, bij de beoordeling van een wandaad niet alleen rekening te houden met de belangen van kind en gezin, maar ook met openbare orde. Dit laatste aspect is mede bepalend voor de vorm van de maatregel.

Dit wordt door maatschappelijke werkers en andere deskundigen in de kinderbescherming zoals psychiaters en psychologen, wel eens vergeten. Wanneer zij na onderzoek de rechter moeten voorlichten over een delinquent dan adviseren zij soms tot veel ingrijpender maatregelen dan de rechter ooit zal nemen, soms tot lichtere, omdat zij enkel het individuele belang van het kind op het oog hebben.

In het bovengeschetste geval van de jongen die zich aan joyriding schuldig maakte, zou de maatschappelijk werker misschien wensen, dat de kinderrechtster de jongen voor langere tijd buiten het gezin, dat als opvoedingsmilieu niet deugde, zou plaatsen. Het is echter niet de taak van de kinderrechtster aan kinderen optimale opvoeding te verschaffen, maar om asociaal gedrag te bestrijden. Natuurlijk moet de kinderrechtster onderzoeken wat de oorzaak van het wangedrag is, (of liever het complex oorzakelijke factoren, want er is nooit één oorzaak aan te wijzen, altijd zijn er meer). Zo zal hij de dief, die tot de daad kwam, omdat hij een weddenschap, dat hij dit wel zou durven, wilde winnen, overigens een gezonde normale wat branieachtige jongen, anders aanpakken dan het verwaarloosde zwervertje, dat nooit geleerd heeft zich aan enige norm te storen en kritiekloos zijn impulsen volgt. De maatregel moet echter een begrijpelijk verband vertonen met het strafbare feit.

In het eerste geval zal een geldboete of verplichting tot schadevergoeding voldoende zijn. In het laatste geval zal de rechter naast een soortgelijke maatregel een onder-toezichtstelling uitspreken, met de bedoeling, dat de gezinsvoogd ouders en kind pedagogisch zal beïnvloeden, eventueel overtuigen van de noodzaak van een uithuisplaatsing. Dit laatste moet echter niet beschouwd worden als straf voor een bepaald feit, maar als reactie op een ongewenste milieusituatie. Deze is ook in feite de aanleiding, niet de strafbare handeling alleen. Een straf die als onrechtvaardig gevoeld wordt, mits zijn effect. Justitia is niet meer geblinddoekt, zeker niet het kinderrecht

toepassende. Zij kijkt haar jeugdige delinquenten heel goed aan, let niet alleen op de wandaad, die vergolden moet worden, maar niet minder op de dader, zijn persoonlijkheid en zijn milieu.

De rechter heeft daarbij hulp nodig. Deskundigen moeten hem voorlichten over psyche en sociale achtergrond van de delinquent. Eerst met deze kennis kan hij de juiste maatregel bepalen, die zeker niet altijd straf zal zijn in engere zin.

'Recht' en 'straf' zijn begrippen, die onder de bevolking nauw verbonden leven. Maar eigenlijk is het begrip straf te simplistisch voor wat wij ermee beogen: namelijk handhaven van de rechtsorde.

De onderscheiding straf — opvoedkundige maatregel heeft nog slechts academische betekenis. De kinderrechtster streeft ernaar straf alleen toe te passen als hiervan pedagogisch effect te verwachten is. Beter ware uitsluitend van maatregelen te spreken, waarvan de straf een onderdeel kan zijn.

Met onze hedendaagse kennis van psychologie, psychiatrie, sociologie weten wij, dat we niet met enkel straffen in de zin van een leed toevoegen het kwaad kunnen verhelpen en de dader kunnen helpen. Integendeel, in veel gevallen werkt straffen zelfs averechts. We moeten individualiseren, van geval tot geval bekijken wat de beste maatregel is en dan blijkt dat men de rechtsorde ook kan handhaven met heel andere middelen dan de straf. 'Strafrecht' begint dus eigenlijk een verouderd begrip te worden. Ieder weet uit ervaring, dat een goed pedagoog weinig straft. Zijn geheim is, dat hij de kinderen begrijpt en aanvoelt hoe hij hen ook met andere, het kind aansprekende middelen, kan leiden tot het goede doen en het kwade nalaten.

De wetenschap kent nu ook, wat velen intuïtief reeds sinds eeuwen wisten. Het geschreven recht, dat in zijn grondbeginselen nog eeuwen oud is, komt achteraan en berust nog op principes die in de wetenschap van pedagogie en psychologie reeds lang verlaten zijn.

Straffen is een van de vele vormen van sancties, die wij bij het handhaven van de rechtsorde nodig hebben. Gelukkig biedt het kinderrecht heel wat meer mogelijkheden dan het volwassen strafrecht. Dat de kinderrechtster weet te individualiseren en slechts bij uitzondering gebruik maakt van b.v. onvoorwaardelijke tuchtschoolstraf, blijkt wel uit de cijfers van de statistiek: in 1955 werd deze slechts in 2,6 pct. der gevallen opgelegd.

Moge het proces van rechtsverfijning voortgang vinden en niet gestuit worden door bezuinigingsmaatregelen, die de kinderbescherming in het hart dreigen te treffen.

BETEKENIS VAN DE STRAF VOOR DE VOLWASSENE

door C. J. F. van Veen

wat zegt u, lezer, van het volgende:

'Er zijn drie groepen mensen, die weten dat het gevangenisstelsel een volslagen mislukking is. De gevangenisdirecteuren en de rechters, zo goed als de psychiaters en de gevangenen zelf weten het. Deze drie groepen mensen, hoe vreemd hun combinatie overigens ook moge schijnen, zullen allen naar mijn mening de volgende punten onderschrijven.

1. In de harten van de mensen schuilt boosheid, het leven is een voortdurende poging dit kwaad onder controle te houden.
2. Om verschillende redenen slaagt een zeker aantal mensen niet in deze poging.

3. Sommigen van hen falen zozeer dat zij worden beschouwd als gek. Anderen zijn niet meer gek dan de gemiddelde mens. Wanneer deze zich te zeer laten gaan dan worden zij gevangen in een systeem waaraan de theorie ten grondslag ligt dat de mens voor een zekere tijd van zijn medemensen moet worden afgezonderd ten einde deze medemensen te beschermen en tevens om de betrokkenen te leren dat de misdaad niet loont.
4. Het resultaat van dit systeem is dat zij leren, dat, indien zij maar pienter genoeg zijn, de misdaad wel loont, kijk maar die-en-die. Bovendien, die lieden die werkelijk de meeste schade berokkenen, de ontucht-met-kleine-kinderen-plegers b.v. die eigenlijk de langste tijd in de gevangenis zouden moeten doorbrengen, gaan er in het algemeen gesproken weer vrij spoedig uit om hun oude wijze van leven natuurlijk weer te hervatten. Op deze manier beschermt de gevangenis de maatschappij niet zoals toch zij verondersteld wordt te doen; evenmin hervormt zij de misdadiger zoals zij eveneens wordt verondersteld te doen. Integendeel, zij verbittert hem en zij ruïneert zijn kansen straks een behoorlijke betrekking te krijgen.

en deuren
draaijen

Zoals ik zeide, sommigen onder ons kennen deze feiten, maar we weten niet wat we met het systeem moeten doen. Wat is de intelligente en constructieve wijze van handelen met misdadigers?

Ik vraag het u.

'Op de keper beschouwd weten de gevangenen omtrent dit onderwerp meer dan wie ook. Zij behoren te komen met de beste ideeën. De rechters weten dat het huidige systeem niet werkt, maar zij weten niet wat te doen. Bovendien worden zij gedreven en achtervolgd door een publieke opinie, dewelke zich deze problemen niet realiseert en eist dat de traditionele weg bewandeld wordt. Wij psychiaters zijn overstelpt met onze klinische problemen, daar er veel meer zieke mensen zijn dan dat er behoorlijke voorzieningen voor hen bestaan. We kennen de beuzelachtigheid van het gevangenisstelsel, maar om de waarheid te zeggen, we kunnen ons er onvoldoende mee bezighouden. We hebben de tijd niet. Overigens, we weten er ook niet genoeg van, want de meeste mensen met wie wij te doen krijgen zijn duidelijk zieker dan de meeste gevangenen. Het zij terloops opgemerkt, de verbeteringen in de zorg en de behandeling van de geesteszieken en de wijziging in de houding van het publiek tegenover deze patiënten is grotendeels het werk geweest van voormalige patiënten als Clifford Beers en Mary Ward.

Zo kom ik terug bij het punt dat vooruitstrevende ideeën omtrent de meest wijze behandeling van misdadigers heel goed kunnen ontstaan uit het constructieve denken van sommigen die persoonlijke en bittere ervaring paren aan het vermogen zich boven deze ervaring te verheffen ten einde zich te wijden aan de oplossing van een probleem dat ons allen verbijstert en uitdaagt!

Het is geschreven door de bekende Amerikaanse psychiater Carl Menninger. Wellicht vinden sommigen van u de inhoud wat overdreven, anderen kunnen zich misschien wel met de aanhef verenigen maar minder met het slot; terwijl ik me kan voorstellen dat er ook zijn voor wie het omgekeerde van toepassing is. Zou u gevraagd worden in wat voor soort tijdschrift, boek of eventueel deze publikatie mogelijkerwijs is verschenen, weinigen zullen op het idee komen dat dit artikel o.a. is verschenen in een door gevangenen verzorgd tijdschrift.

Toch is het zo. U kunt dit artikel vinden in het zomernummer van 1956 van 'The Atlantion', maandelijkse gestichtskrant van en door de gedetineerden van de federale gevangenis te Atlanta, onder de titel 'A letter to men in prison', dat is 'een woord tot hen die gevangen zitten.'

verschil van inzicht

Er is misschien geen gebied waar zoveel verschil van inzicht heerst als op het terrein van de strafrechtstheorie. Sommigen pleiten heftig voor een totale afschaffing van het strafrecht en willen daarvoor een behandelingsrecht in de plaats gesteld zien. Anderen willen principieel de idee der menselijke verantwoordelijkheid niet verwerpen, maar weigeren te spreken van straf en gevangenis. Eminente strafrechtstheoretici geven aan het begrip vergelding een inhoud en een diepte, die het de bestrijders van de vergeldingsgedachte onmogelijk maken zich van deze opvatting af te maken met opmerkingen over half-gesublimeerde wraakinstincten die het wezen der vergelding zouden uitmaken. Het zou echter de bevoegdheid van de schrijver te boven gaan en de bedoeling van dit artikel te buiten indien op dit moment met deze verschillende richtingen in debat getreden werd. Laat ons slechts constateren dat iedere opvatting wenst dat de maatschappelijke reactie op misdrijven een reële betekenis heeft ook voor de bedrijven van die misdaden. Welke die betekenis dan bij benadering is of moet zijn, daarvoor heeft men wel bepaalde meningen, die allen hierin overeenstemmen, dat zij positief dient te zijn. De straf, de maatregel dient een positieve betekenis te hebben. Een belangrijke, doch vage aanduiding.

gevangenisstraf en maatschappij

In dit artikel beperken we ons tot een bespreking van de gevangenisstraf voor de volwassene. Andere vormen van straf als daar b.v. zijn de geldboete, de hechtenis, de geheel voorwaardelijke gevangenisstraf laten we daarbij buiten beschouwing. Alvorens te spreken over de betekenis van de gevangenisstraf voor de volwassene is het dienstig allereerst enige aandacht te besteden aan de betekenis van deze straf voor de samenleving der volwassenen.

Volstaan kan nu worden met erop te wijzen dat aan het bestaan van straf toch wel een indirect generaal preventieve werking moet worden toegekend. Ik vermoed, dat de lezer het eens kan zijn met de veronderstelling dat de rijwioldiefstal zeer snel zou toenemen indien dit niet meer strafbaar zou worden gesteld. Het strafrecht, de bedreiging met straf, ondersteunt ergens bepaalde sociaal wenselijke en noodzakelijke normen. Het confronteert de mensen met hun gevoel voor verantwoordelijkheid voor hun daden. Nu komt u met kritiek. U zegt, een normaal mens steelt niet, licht niet op, pleegt geen zedenmisdrijf, moordt niet. M.a.w. hier gaat het begrip verantwoordelijkheid niet of niet geheel op. Misschien heeft u gelijk; voor een deel heeft u zeker gelijk. Doch wat weten wij in dit opzicht af van al diegenen, die nimmer met de strafrechter in aanraking kwamen omdat zij tijdig de gevolgen van hun handelingen overzagen? Ook voor velen van hen had de straf ongetwijfeld betekenis. Evenmin weten wij veel af van de tallozen, die slechts één maal met de strafrechter in aanraking kwamen, al of niet met het gevolg gevangenisstraf en die wij niet terugzien!

gevangenisstraf en volwassene

Keren wij terug tot ons onderwerp en vragen wij ons af, wat is dan de betekenis van de gevangenisstraf voor de volwassene. Welke gevangenisstraf voor welke volwassene? De korte gevangenisstraf voor de jeugdige; en dan waar ondergaan, te Zutphen, te Vught, te Alkmaar of te Den Haag? De 9 maanden gevangenisstraf voor de geestelijk onrijpe vertegenwoordiger wegens oplichting of de 1½ jaar gevangenisstraf voor de alcoholist wegens dood door schuld?

Het is moeilijk hier te generaliseren. De grootste moeilijkheid echter vormt het feit

van de heilloze verwarring tussen de betekenis die wij denken dat de gevangenisstraf heeft of behoort te hebben voor de betrokkenen en de betekenis die zij er zelf aan verlenen. Nu zijn we wel langzamerhand zover, dat we beseffen dat een positieve betekenis van de gevangenisstraf alleen dan positief kan zijn, indien deze kwaliteit er door de gedetineerde zelf aan wordt gegeven. De tijd is voorbij dat we meenden dat dit aan de betrokken met succes te decreteren viel.

Indien we dus werkelijk wensen te weten, welke betekenis de gevangenisstraf heeft voor de volwassen gedetineerde dan zullen we niet in de handboeken moeten duiken, maar naar hem toe moeten gaan ten einde ons oor in volle openheid bij hem te luisteren te leggen. Het is eigenlijk wel een beetje treurig, dat dit zo zelden systematisch geschiedt. De Niekerken (zie Niekerks bijdrage aan de bundel: De Lange Gevangenisstraf Assen 1957) zijn betrekkelijk zeldzaam onder ons. Kortom: we weten ook daar eigenlijk weinig van. Toch zullen we uit wat eigen ervaring ons leerde en uit wat we kunnen leren van in boekvorm gestaafde ervaringen van een enkele gedetineerde (Het Prachtige boek van de in begin '57 overleden tot levenslang veroordeelde Tom Runyon 'In for life' zij de belangstellende van harte ter lezing aanbevolen), onder alle mogelijke voorbehouden, iets trachten te schrijven. Een citaat uit bovengenoemd boek, u vindt het op blz. 63, vermog ons misschien wat op weg te helpen. Nadat Tom Runyon voor het eerst zijn cel is binnengegaan beschrijft hij zijn toestand als volgt: 'As I fumbled uncertainly with the bedding, my mind fumbled for some kind of reassurance. Unable to find, it tried desperately to cover the monstrous with the trivial', vrij vertaald: 'Terwijl ik onzeker aan mijn beddegoed frommelde, zocht mijn geest naar een of andere vorm van geruststelling. Het ging niet en wanhopig trachtte ik het monstrueuze met het triviale te bedekken.' En inderdaad dit zien we vaak. Het zich uitgeworpen, uitgestoten en uigebannen voelen, het zich angstig, eenzaam en verlaten voelen en de pogingen met deze gevoelens te leven, zonder in staat te zijn deze gevoelens adequaat te kunnen verwerken. De gevangenisstraf wordt m.i. maar bij zeer hoge uitzondering beleefd als de door de samenleving geschonken gelegenheid tot boetedoening waaruit men gelouterd te voorschijn wenst te komen. Integendeel, men behoeft slechts geduldig te luisteren om te horen hoeveel innerlijk verzet, hoeveel innerlijk onopgeloste problematiek, ja vooral hoeveel wantrouwen er bestaat in de harten der gedetineerden, hoeveel misverstand en hoeveel wanbegrip.

Een zeer grote en diepe kloof scheidt de gedetineerde en al diegenen van de andere zijde. T.a.v. dit punt is wel heel waar de opmerking van Sir Henry Harcourt-Reilly, de psychiater in Eliot's toneelstuk - 'The Cocktailparty': 'All cases are unique but very similar to others', hetgeen Nijhoff vertaalde door: 'Elk geval is enig, en toch overeenkomstig.'

normen-complex van het Nederlandse gevangeniswezen

Maar wat willen we dan eigenlijk met het gevangeniswezen?

Kennis van het complex van normen als het geheel van regelen waarbinnen het gevangeniswezen haar doeleinden nastreeft kan ons wellicht het antwoord op deze vraag verschaffen. Het normen-complex van het gevangeniswezen bestaat uit de artikelen 11, 12 en 22 van het Wetboek van Strafrecht, de nieuwe Beginselwet en de nieuwe gevangenismaatregel, beide op 23 mei 1953 officieel in werking getreden. Het cellulaire systeem eertijds zo hartstochtelijk als het middel bij uitstek aangeprezen wordt dan officieel verlaten. Selectie der gedetineerden over gestichten - naar regime gedifferentieerd - treedt daarvoor in de plaats. Het belangrijkste artikel is art. 26 van de Beginselwet. Dit luidt: 'Met handhaving van het karakter van de straf of de maatregel wordt hun tenuitvoerlegging mede dienstbaar gemaakt aan de voor-

bereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven.' Voor een bepaald stelsel wordt niet gekozen, het geloof daarin is voorbij. Doch wat veel belangrijker is, is dat dit artikel duidelijk de erkenning inhoudt, dat de gevangene lid is en blijft van de gemeenschap, waarin hij straks zo goed mogelijk weer terug dient te keren.

Het gevangeniswezen heeft dus tot taak te zorgen voor de ongestoorde tenuitvoerlegging van de vonnissen, de beveiliging, en tegelijkertijd te arbeiden aan de resocialisatie van de aldus aan haar zorgen toevertrouwd.

Het wetsartikel is zeer ruim gesteld. Het is met zoveel woorden een opdracht alles te doen wat mogelijk is aan deze voorbereiding. Nu, dynamiek kan het na-oorlogse gevangeniswezen niet worden ontzegd. Het is een, met het 'behoud van het karakter', bewust zoeken en tasten, een doelbewust experimenteren ten einde aan de wettelijke opdracht zo goed mogelijk te kunnen voldoen.

De opening onlangs van de open gevangenis te Eyselshoven dient in dit opzicht te worden vermeld. Ook de wetenschap in de vorm van psychiatrie, psychologie en sociologie is te hulp geroepen. Meer samenwerking wordt nagestreefd met andere instituten werkzaam op het terrein van de verbetering der geestelijke gezondheid.

wantrouwen

Steeds centraler komt daarbij een vraagstuk naar voren, waarvan de overwinning een levensvoorwaarde moet worden genoemd voor het werkelijk kunnen voldoen aan het bieden van effectieve hulp aan de gevangenen. Steeds meer blijkt hoe diep het wantrouwen in de zielen der gedetineerden is ingevreten, wantrouwen tegenover de samenleving, tegenover elkaar, tegenover het gestichtspersoneel. Dit wantrouwen, in de meeste gevallen reeds in de vroege jeugd ontstaan, vernauwt de blik en doet de gedetineerde in dubbel opzicht gevangen zitten. Helaas is de aanblik van het doorsnee gevangenisgebouw noch van buiten noch van binnen bijzonder geëigend dit wantrouwen te verminderen. Het ouderwetse gevangenisgebouw wordt ervaren als een tot steen en ijzer geworden zinnebeeld van het verwijt en de uitbanning. Een des te grotere last is daarmee gelegd op het daarin werkende personeel van hoog tot laag.

geven en nemen

Worden wij niet in belangrijke mate door onze kinderen opgevoed? Is het niet zo, dat indien wij werkelijk open staan voor datgene wat er in onze kinderen leeft, de opvoedingsrelatie voor ons als ouders, als volwassenen ook een ontvangen inhoudt? Is opvoeden niet eerst dan pas opvoeden?

Laten we gewoon doen. Ook de gedetineerde is een mens als wij, dat weten we. Laten we dan ook de consequenties uit deze vaststelling trekken. Gelukkig, dit zien we in de gevangenis ook hoe langer hoe meer gebeuren. Het meest wezenlijke in de vernieuwing is niet de ping-pongtafel of straks het televisietoestel, maar de gewijzigde houding van ons, het personeel.

Niet dat we dat over de gehele linie hebben bereikt. Het is een moeizaam proces. Maar men is ermee bezig en intensief mee bezig. Doch ook hier is de kloof uiteraard groot tussen weten en beleven. Immers, kennis is nog geen deugd, zoals Socrates wel meende.

rondetafelconferentie

Meningers stuk is doortrokken van een democratische gedachte. Wat hij wil is: 'niet over u, maar met u.'

Deze gedachte zou ik niet organisatorisch op willen vatten in dien zin, dat bij wijze van spreken de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad van Advies moet worden uitgebreid met enige gedetineerden, doch als een kwestie van democratische instelling in de dagelijkse praktijk van het handelen. Indien op deze wijze integraal de gedetineerde medemens wordt tegemoetgetreden, d.w.z. dat het uitgangspunt van onze relatie bij hem ligt (dit is onze typische verantwoordelijkheid, die we niet kunnen delen), dan kon het wel eens hoe langer hoe meer zo worden dat de gevangenisstraf voor de gedetineerde die betekenis krijgt die wij zo graag zouden willen zien dat hij heeft. Een periode namelijk van voortdurende heroriëntatie ook van ons 'Waren alle mensen wijs, de aarde was een paradijs.' Inderdaad, waren wij allen werkelijk volwassen in de zin van levensrijp, evenwichtig, ontspannen, open voor de ander, innerlijk stevig gefundeerd, enz., vele problemen zouden als vanzelf hun oplossing vinden. De delinquent vertegenwoordigt voor een deel ons falen. De erkenning van dit feit dient mede oorzaak van onze bekommernis om hem te zijn. Dit werken vanuit de belevingswereld van de gedetineerde, het met hem samen werken, is ook vanuit de andere gezichtshoek een logische gedachte. Een Amerikaans deskundige schreef onlangs dat evenals voor het ontstaan van b.v. syphilis voor het ontstaan van criminaliteit groepscontact noodzakelijk is. Syphilis wordt genezen door een behandeling individueel. Te veel hebben wij getracht óók de gedetineerde door een te individuele aanpak te behandelen, aldus deze schrijver. Hij pleit dan vervolgens voor het invoeren van wat wij zouden noemen een groeps-werk-aanpak naast de individuele behandeling. Veel meer dan tot dusver zullen wij op al dan niet experimentele basis te zamen met de gedetineerden rond de tafel moeten gaan zitten. Wellicht dat dan voor het eerst van zijn leven een 'ergens bij te horen' wordt ervaren, door middel waarvan nieuwe achtergronden worden gevormd van waaruit te leven valt. Normen: visies op ons zelf en anderen, het leven, de toekomst, waarden; zij zijn ontstaan in groepen en ontstaan daarin steeds. Via de groep, het samen zijn en samenwerken daarin, worden fundamentele behoeften bevredigd en nieuwe levenswaarden geboren. Dit is geen nieuw wondermiddel aanprijzen, maar nuchtere werkelijkheid. Het bedrijfsleven b.v. en sommige vormen van groepspsychoterapie doen met deze inzichten hun voordeel.

Met inspanning van al onze krachten moeten wij trachten de gedetineerden een stuk positieve ervaring mee te geven. Dit kan. Door onze menselijkheid, aangevuld met 'technieken' omdat we niet 'wys' genoeg zijn, te zamen met en vanuit de gedetineerde, staande in onze pedagogische verantwoordelijkheid en dat niet alleen vanuit wettelijke opdracht, dienen wij de gedetineerde te helpen zich zelf te hervinden en zich te bevrijden. Dan kan hij zich pas met de rechtsorde en al datgene wat dit inhoudt verzoenen, dat is positief aanvaarden. Deze betekenis zou de gevangenisstraf voor de gedetineerde dienen te hebben.

ten slotte

Vooralsnog kan ik het b.v. met prof. Röling uit Groningen niet eens zijn, wanneer hij stelt: 'elke positieve activiteit, elke positieve voltrekking kan de schade van de vrijheidsstraf voor de bestrafte in het algemeen slechts verminderen, deze schade niet verhinderen.' Het gevangeniswezen onder zijn na-oorlogse dynamische leiding, bezig zich uit zijn isolement te verlossen, treedt hoe langer hoe meer in gesprek met werkers in andere velden ten einde zich te ontworstelen aan de doem die volgens velen nog op haar rust. Deze artikelenreeks lijkt me daar een bescheiden voorbeeld van.

STRAFFEN IN PLEEGGEZINNEN

door mej. D. Ryz

Is er iets bijzonders te vermelden over het straffen in pleeggezinnen, als we dat vergelijken met straffen in het natuurlijke gezin?

Ik meen van wel. De pleegouder-pleegkind-situatie brengt onvermijdelijk andere problemen waar het de opvoeding en dus ook de straf in de opvoeding betreft met zich mee.

Welke straf neemt de plaats in in het natuurlijke gezin? Ik heb wel eens ouders horen zeggen: 'Ik straf mijn kind nooit.' Zij vergissen zich. Meestal bedoelen zij: Ik sla hen nooit, laat hen voor straf niet iets speciaals doen, enz. Maar iedere opvoeder straft. Gelukkig, want zonder straf is opvoeden niet mogelijk. Voor het kind kan boos kijken, verdrietig kijken, een afkeurend woord, negeren, etc. al straf zijn, ook al wordt er verder geen verdere straf opgelegd. Waarom het kind het een straf vindt als moeder boos kijkt, hangt samen met de relatie van het kind tot zijn moeder. Boos zijn betekent voor het kind: Moeder vindt me niet lief, moeder houdt niet van me. Dat liefdeverlies nu is de straf die het kind voelt en om dat ongedaan te maken gehoorzaamt het kind, zelfs al zou het niet begrijpen dat het een overtreding beging. Alle opvoeding begint met een dergelijke dressuur. Het kind kent nog geen normen, moet die van de ouders leren en begint dus met te ontdekken dat de ouders bepaalde dingen goedkeuren en andere weer afkeuren.

Dit normbesef zal, als de opvoeding verloopt zoals de opvoeder hoopt, door het kind worden overgenomen. Wat wel en wat niet mag wordt aanvankelijk alleen bepaald door wat het kind van de ouders als goed en kwaad leert; later speelt daar de verdere omgeving ook een rol bij om naarmate het kind volwassener wordt tot een zelfstandig — zij het dan beïnvloed door de vroegere ervaringen — beoordeler te worden van wat het wel of niet is.

Maar om terug te komen op het gezin: Wanneer en hoe er gestraft wordt, hangt in de eerste plaats af van het opvoedingsdoel. Opvoedingsstraf in de strikte zin van het woord is bedoeld om dit door de ouders bewust of onbewust gestelde doel te bereiken. Pedagogisch bezien hebben ook alleen deze straffen voor het kind zin.

Er is nog een andere manier van straffen denkbaar, namelijk die van de vergelding, en misschien ook als het een gezin met meerdere kinderen betreft, die van de preventie. Preventie dan, waar het een herhaling of een navolgen van de anderen betreft. Weinig of geen gebruik maken van deze strafaanleiding kan betekenen dat er sprake is van goede opvoeders.

De primaire betekenis van de opvoedingsstraf blijft: het liefdeverlies. Pas later, als het kind zich zelf normen heeft gesteld, als het een 'geweten' heeft, kan daarbij komen de boetedoening, het weer goed-willen-maken, omdat het kind zelf voelt dat het een norm overtrad. Maar om dus doelmatig te kunnen opvoeden is het nodig dat er een band bestaat tussen opvoeder en kind. Straf in de pedagogische zin is alleen maar straf, als het voor het gevoel van het kind een — tijdelijk — verbreken van de liefdesband betekent. Natuurlijk tijdelijk en dit tijdelijk ook niet te lang, anders heeft het een te nadelige invloed op de ouder-kind-relatie, hetgeen weer zijn ongunstige invloed heeft. Naast deze opvoeder-kind-relatie is er dan — zij het niet direct — de

norm van het milieu dat bepalend is voor wat het kind wel en niet mag, en dus wanneer wel of niet gestraft moet worden. Niet altijd komt die norm overeen met de regels die in het gezin gelden en we zien ook vaak dat kinderen aparte normen hebben voor wat in en wat buiten het eigen gezin plaatsvindt. Hoe minder groot dit verschil, hoe beter voor een harmonische ontwikkeling van het kind. Maar het verschil is er vaak.

Zo vinden soms kinderen het gebruiken van bepaalde krachttermen thuis een overtreding, terwijl zij er zich in hun gesprekken met kameraadjes zonder het minste gewetensbezwaar rijkelijk van bedienen. Dit geeft dan aan, dat een door de ouders gestelde norm, nl. het niet-vloeken, niet door het kind is overgenomen. Dat het kind thuis niet vloekt, komt omdat het zich aan de ouderlijke norm onderwerpt om de straf te ontgaan. Buitenshuis zal het zijn best doen om zich aan te passen aan de norm van de vriendenkring, de school, enz. Het wil 'erbij' horen. Want zoals thuis geldt, dat boos worden, negeren, enz. voor het kind een straf is omdat de opvoeders naar het gevoel van het kind de relatie met het kind verbreken, zo geldt buiten, dat het kind het als pijnlijk ervaart buiten de gemeenschap te worden gesteld. De meest wrede straf voor een kind is daar dan ook 'doodgezwegen' te worden.

In hoeverre, én in de gezinssituatie én daarbuiten, dreigementen straffen zijn, hangt af van de betekenis die een dreigement voor het kind heeft. Er zijn ouders die zo vaak dreigen en zo weinig uitvoering aan hun dreigementen geven, dat de kinderen er niet meer op reageren. Dreigen met straf heeft alleen zin als het kind weet, dat — indien het niet gehoorzaamt — de straf ook zal worden uitgevoerd. Ditzelfde geldt ook voor verzuchtingen die ouders zo vaak slaken als: 'Jô, ik wou dat je nu maar eens maakte dat je wegkwam' of iets dergelijks. Het kind zal als regel wel weten wat moeder daarmee bedoeld en het eigen kind in het gezin, dat zich veilig weet en zeker is van de liefde van zijn ouders, zal er niets anders uit afleiden dan dat moeder hem een poosje de kamer uit wil hebben, en meer wordt daar ook als regel niet mee bedoeld.

maar nu de pleeggezin-situatie

Behalve waar het het heel jonge kind betreft en er dus aanvankelijk alleen sprake is van verzorging, staan pleegouders voor de taak een kind op te moeten voeden dat hen nog vreemd is. Zeker, het kind heeft kennism gemaakt, het kwam een of meerdere keren logeren en zowel de pleegouders als het kind hebben gunstig gereageerd en pas toen kwam het kind in het pleeggezin. Maar het zou bepaald onjust zijn om daaruit af te leiden dat pleegouders ten opzichte van hun pleegkinderen dan dezelfde gevoelens van liefde hebben die het opvoeden van hun eigen kinderen tot iets vanzelfsprekends maakt. Omgekeerd kan geen pleegkind deze liefdesgevoelens ten opzichte van de pleegouders hebben. Deze relatie moet langzamerhand groeien. Zonder liefdesrelatie kan men niet opvoeden. Zonder 'straf', gebaseerd op een dergelijke relatie, evenmin.

Pleegouders zijn vaak, zonder te weten waarom, aarzelend in hun houding t.a.v. het pleegkind. Zij kennen het kind nog niet, d.w.z. zij hebben nog niet die band met het kind, die nodig is voor een goede ouder-kind-relatie en zij uiten dat aarzelen vaak in hun wijze van straffen. 'Als het mijn eigen kind was, dan zou ik hem een pak slaag gegeven hebben,' hoorde ik pleegouders wel zeggen. 'Ik weet nog niet hoe ik hem aan moet pakken,' is dezelfde klacht in een andere vorm geuit. Het kind komt in zijn pleeggezin met een herinnering aan het eigen milieu dat zo anders was dan het pleeggezin. Het heeft uit zijn eigen gezin, uit zijn eigen milieu een normstelling meegekregen, die lang niet altijd opgaat in de nieuwe omgeving. Het heeft reactiewijzen die pasten bij zijn oude omgeving en die in het nieuwe milieu vreemd zijn, vaak ook

verkeerd begrepen worden. Het kind voelt zich op grond van zijn verwijdering uit het ouderlijk huis alleen al onzeker, angstig, eenzaam. Het heeft de grootste schok in een kinderleven meegemaakt die mogelijk is: het is 'weggestuurd'. Want hoe de omstandigheden ook mogen zijn en hoeveel er ook met het kind gepraat is, het kind ervaart de breuk met het ouderlijk huis als 'weggestuurd' worden. Het is voor een dergelijk kind bijzonder moeilijk om zonder meer aan te nemen, dat vreemde mensen zoveel van je houden, dat ze je nooit zullen wegsturen, als je eigen ouders dat wel deden. Iedere aanduiding in de richting van 'we willen je niet langer', hoe vaag en hoe anders bedoeld ook, ontketent bij het kind een enorme angst. Angst wordt dan vaak weer gevolgd door vijandigheid en er ontstaan onvermijdelijk conflicten.

Kan tegenover het eigen kind een dreigement omtrent wegsturen als gekheid zijn bedoeld en ook worden opgevat, het pleegkind zal het voor waar aannemen, zoals het trouwens alles voor waar aanneemt wat er in het pleeggezin wordt gezegd. Hoe moet het ook tussen mensen die het nog niet goed kent, in een omgeving waar men met andere normen werkt dan het gewend is, precies onderscheiden wat wel en wat niet waar is? De hele situatie is vreemd, de eigen kinderen zijn veel zekerder, weten veel beter zich te gedragen en als zij iets beweren is het dus waar. Als de pleegouders iets zeggen, al is het nog zo vreemd, kan dat ook best tot al het nieuwe horen. Het is niet voor niets, dat pleegouders zich verbazen over het onbegrip van pleegkinderen waar het grapjes betreft.

Op straffen reageert het kind al naar gelang de betekenis die zij voor hem hebben. Hoe priller de band tussen pleegouders en pleegkind, hoe hachelijker voor het kind de 'strafsituatie' die — zoals wij zagen — het verbreken van deze band betekent. Soms trachten pleegouders, die heel goed weten dat een overtreding van het pleegkind niet altijd dezelfde betekenis heeft als die van hun eigen kinderen, het probleem op te lossen door een verschil te maken in de strafmaat.

Dat ook dit zijn kwalijke kanten heeft, bewijst de klacht van een moeilijkheden gevend pleegkind: 'Als hun eigen kinderen stout zijn krijgen ze een pak slaag en ik niet.' Hier gaf het kind aan te wensen — niet om per se straf te willen hebben, maar om erbij-te-willen-horen — gelijk te worden behandeld met de eigen kinderen. Hoe paradoxaal het ook moge klinken: hier was het wangedrag bijzonder positief bedoeld.

Heel vaak ontstaan er conflicten rondom het strafprobleem in het pleeggezin doordat de pleegouders zich onzeker voelen. Zij zijn bang fouten te maken, voelen zich wellicht ook door de instantie die het kind plaatste aan kritiek blootgesteld. Bovendien zijn de reacties van het pleegkind zo heel anders dan zij gewend waren. Heel vaak is de reactie van het pleegkind op b.v. een standje, een korzelig woord (straf dus in de opvoedende betekenis) van dien aard, dat het de pleegouders het gevoel geeft de plank te hebben misgeslagen. Hun onzekerheid en angst, hun spijt ook over de straf, maakt dan weer, dat zij boos worden op het kind dat hen deze onaangename gevoelens deed krijgen. Heel dikwijls is een standje, een boos woord of iets dergelijks daar dan weer het gevolg van.

Soms zijn pleegouders ten einde raad en nemen hun toevlucht tot de opmerking: 'Als het zo doorgaat moet je maar weg.' Vaak is dit dreigement niet serieus bedoeld, maar zelfs al is dit niet zo, dan nog zijn de gevolgen voor het pleegkind vaak rampzalig. In plaats van het kind zekerheid, veiligheid en vertrouwen te bieden, in plaats van het te laten voelen dat er ook van de kant van de pleegouders uit een liefdesband ontstaat, voelt het kind zich plotseling alleen gelaten, weggestuurd en enorm angstig. Nog nooit heeft een pleegouder met een dergelijk dreigement het succes geboekt dat hij wenste, integendeel.

Zoals voor alle dreigementen geldt ook hier, maar dan in nog sterkere mate, dat dreigementen die men toch niet van plan is om in daden om te zetten, uit den boze zijn. Meent men het wel, dan des te erger voor de relatie pleegouder-kind. Vele

conflicten, vele pijnlijke situaties in een pleeggezin ontstaan doordat het kind (nog) niet het zelfvertrouwen, het gevoel van veiligheid heeft dat nodig is om zich helemaal thuis voelen. Soms zuchten pleegouders: 'Nu is hij al zo lang hier en nog altijd kan hij soms ineens doen of hij er niet bij hoort.' Zolang pleegouders spelen met de gedachte dat het pleegkind wel weer weg zou kunnen gaan als het te moeilijk wordt, zolang kan er van het kind niet verwacht worden dat hij zich veilig voelt. Omdat het kind dat gevoel (nog) niet heeft, zal het vaak ook de straf ervaren als een bewijs voor het niet-geaccepteerd worden. Vooral die kinderen waarbij geen contact met het eigen milieu meer is, kunnen zich verliezen in gevoelens van verongelijkt zijn en voor zich zelf uitmaken dat het allemaal komt omdat ze niet bij hun eigen ouders thuis zijn.

Soms gedragen kinderen zich zo, dat zij de indruk wekken straf uit te lokken. 'Hij vraagt gewoon om straf,' zeggen de opvoeders dan en vaak hebben zij gelijk. Vooral bij sommige pleegkinderen die op grond van hun verleden een innerlijke behoefte aan straf hebben, een straf die dan moet dienen tot het wegnemen van schuldgevoelens die hun oorsprong vonden in de vroegere gebeurtenissen en de verwerking daarvan, zien wij dit verschijnsel optreden. Zij begaan dan een overtreding in de hoop daarvoor gestraft te worden. Dat hier straffen weinig helpt is duidelijk. Het gaat om een gevoel dat veel meer is en veel dieper ligt dan de gevoelens van spijt en berouw over een in het pleeggezin begaan vergrijp. En hier helpt de straf hen niet van die gevoelens af. 'Maar hij moet toch straf hebben!' menen vele pleegouders. Misschien. Of een kind al dan niet gestraft moet worden en hoe die straf dan wel zou moeten zijn, is niet van tevoren vast te stellen. Een vaste strafmaat, gereguleerd, zo dat de kinderen weten op welk vergrijp welke straf staat, heeft meer met een drillsysteem dan met opvoeding te maken.

Nogmaals, straf heeft alleen zin als het pedagogisch verantwoord is, als het het kind helpt in zijn weg naar de volwassenheid. En het moge dan niet waar zijn dat ook de beste opvoeders hun kinderen nooit straffen, wel waar is, dat de goede opvoeder zo weinig mogelijk zal straffen. Soms bereikt men met de nadruk leggen op dat wat goed ging veel meer dan met een accentueren van wat niet goed ging. Aanmoediging is een beter hulpmiddel in de opvoeding dan straf. Vooral in pleeggezinnen waar men een kind moet opvoeden, dat een aantal voor de pleegouders onberekenbare reactiewijzen heeft, dat de pleegouders niet ervaart als zijn eigen ouders die zo heel anders waren, is er minder kans op conflicten waar minder gestraft wordt. Straffen, dus ook boos worden, verdrietig worden, enz. het zijn allemaal reacties die betekenen dat de opvoeder zich op een negatieve manier met het kind bezighoudt. Soms verkiest het kind deze negatieve manier boven het gevoel niet genoeg aandacht op een andere manier te krijgen. Hoe minder mogelijkheden tot straf, hoe minder ge- en verboden, hoe meer nadruk op dat wat positief is, hoe kleiner het strafprobleem. En in dit opzicht is er dan weer geen verschil tussen natuurlijke en pleeggezinnen.

NABESCHOUWING

door prof. dr. G. Th. Kempe

Hoe men dit vraagstuk, dat al zo lang de geesten boeit en verdeeld houdt, ook benadert, en welke definitie van het begrip 'straf' men ook opstelt, over één mening zijn wij het allen eens, omdat de simpelste vanzelfsprekendheid in eigen en anderer leven ons dit geleerd heeft: straf heeft altijd te maken met *recht*. Straf kan *terecht* of *ten onrechte* worden opgelegd, een tussenweg is er niet. Het omgekeerde gaat niet op: recht heeft volstrekt niet steeds te maken met straf. Een menselijke samen-

leving zonder recht is volstrekt ondenkbaar; of er een zou kunnen bestaan zonder *strafrecht* is een open vraag, ook al zijn wij voor het ogenblik, in de maatschappij zoals wij die thans kennen, vermoedelijk allen ertoe geneigd om het strafrecht onmisbaar te achten.

Op de ethische vraag of het zó zou behoren te zijn, dat in de samenleving alle mensen zouden handelen naar het recht, zoals dit is uitgedrukt in de even korte als schone formulering van het *suum cuique tribuere* (ieder het zijne geven), zodat dit recht nimmer zou behoeven te worden afgedwongen door macht of gehandhaafd door straf, ga ik hier niet in. Mijn uitgangspunt is het bestaan van het verschijnsel straf in de maatschappij, waarin wij leven: in het gezin, in de school, in de talloze vormen, waarin mensen met andere mensen te zamen komen om iets te verwezenlijken, in de nationale samenlevingen, en uiteindelijk in de supranationale verbanden.

Straf moet, wil zij geen grote onheilen aanrichten, *terecht* zijn. Dit is niet alleen een ethische eis, maar ook een zakelijke sociaal-psychologische constatering. Zij moet, precies gezegd, een zodanige inhoud bezitten en op zodanige wijze worden opgelegd, dat zij zowel door de gestrafte als door zijn medesamenlevingsgenoten kan worden aanvaard als overeenkomende met dat 'weet hebben' van recht en onrecht, dat, gekoppeld als het is aan de notie van een evenredigheid tussen vergrijp en straf, in elke mens leeft, en in ieder psychisch niet te zeer gestoorde mens tot ontwikkeling kan worden gebracht.

Wil straf een nuttige maatschappelijke functie vervullen, dan zal zij, zoals *Tolsma* terecht centraal gesteld heeft, de betekenis dienen te hebben van een *terechtwijzing* in de meest letterlijke zin. Zij zal de gestrafte 'tot zijn recht moeten doen komen', nl. tot dat recht waarvan hij niet alleen weet heeft, maar dat hij ook bij machte is te doorleven en dat hij, zoals blijkt uit zijn daad, niet of onvoldoende in acht heeft genomen. Daarnaast (en ook hier volg ik *Tolsma* weer gaarne) heeft de straf de nauwelijks minder belangrijke betekenis van een *waarschuwing*, die de gestrafte leren kan dat de anderen zijn daad zien als een bedreiging van de samenleving, en dat daarom zijn gedrag in hun ogen onduldbaar is.

Tussen hem die gestraft wordt en hem (hen) die straft (of straffen) bestaat dus een bijzondere *relatie*. De straffende brengt de gestrafte a.h.w. een boodschap, de betekenis van welke nog dik onderstreept wordt door het leed, dat aan de straf verbonden is; dit echter houdt in, wil het gehele gebeuren niet zinloos worden, dat de *gestrafte in staat moet zijn de draagwijdte van de boodschap te begrijpen en voor zich zelf te verwerken*. Hij moet m.a.w. aan de wijze waarop hij de straf beleeft deze positieve inhoud kunnen geven. Hier nu legt de praktijk ons allerlei moeilijkheden in de weg, die samenhangen met de zeer uiteenlopende mate waarin de gestraften *verantwoordelijk* geacht kunnen worden, m.a.w. in staat zijn om te antwoorden op de hen in de vorm van de straf gegeven boodschap.

In de eerste plaats treft ons hier de relativiteit van begrippen als verantwoordelijkheid en toerekenbaarheid. Het is deze betrekkelijkheid die, gelijk mevr. *Hudig* naar voren brengt, de straf in het kinderrecht tot een zo twijfelachtige figuur maakt. Het normale kind immers kan wel degelijk verantwoordelijkheid doorleven, maar uitsluitend in die (kleinere) samenlevingen, die het als de zijnen erkent: gezin, school, jeugdclub, e.d. Het kinderrecht echter wordt gehanteerd door de overheid en deze vertegenwoordigt de 'grote' samenleving, die het kind eerst in de loop van een langzamerhand steeds groter wordend (*Turksma!*) aantal jaren geleidelijk leert kennen, en waarin hij pas als jeugdige volwassene komt tot het innemen van een eigen plaats. In dit sociale verband kan het kind onmogelijk verantwoordelijk geacht worden, zoals die wetgevingen, welke de toepasselijkheid van het strafrecht gebonden hebben aan een benedengrens, terecht hebben ingezien. Ook binnen de kleinere groepen wordt het verantwoordelijk stellen nog weer duidelijk gedifferentieerd. Wanneer een zeer jong kindje rommel maakt, zal men het met geduld leren dat het die ook zelf moet

opruimen; de twaalfjarige echter zal voor een soortgelijk feit een (wellicht scherpe) bestraffende terechtwijzing ontvangen.

Hoezeer de verantwoordelijkheid gerelativeerd en gedifferentieerd wordt wanneer, zoals onze strafwet eist en onze medemenselijkheid ook in de niet door het strafrecht bestreken levensgebieden voor ons tot een zedelijk gebod maakt, rekening wordt gehouden met de mate van psychische gezondheid, waarover hij die zich misdraagt kan beschikken, behoeft geen nadere toelichting. De lectuur van de dagbladen is voldoende om te zien, welk een belangrijke rol het op zich zelf eigentijk tamelijk aanvechtbare begrip der 'verminderde toerekenbaarheid' in onze strafrechtspraak speelt. Ook in het gewone leven denken wij er niet aan om b.v. de debiel of de krankzinnige zonder meer verantwoordelijk te stellen, zoals wij dat t.a.v. een gemiddeld normaal mens wel degelijk plegen te doen. De relativiteit van de verantwoordelijkheid van psychisch gestoorden blijkt weer typisch — op analoge wijze als bij het kind — uit het feit dat de gestoorde, die leeft in de aan zijn gestoord zijn aangepaste omgeving van een psychiatrische inrichting, *binnen dat kader wél* kan worden verantwoordelijk gesteld en gestraft voor feiten, waarvoor hem stellig geen vervolging door de strafrechter zou dreigen. Zo is het b.v. volstrekt niet ongewoon dat een inrichtingspatiënt, die tabak wegneemt van een medeverpleegde, daarvoor gestraft wordt met binnen blijven als de anderen gaan wandelen; een dergelijke patiënt is in dit kader zeer wel in staat om deze sanctie als zodanig te begrijpen en uit deze terechtwijzing de waarschuwing te puren die erin ligt opgesloten.

Met het hier gegeven voorbeeld echter zijn wij al dicht in de buurt gekomen van het probleem, dat mevr. *Hudig* in haar bijdrage nader heeft uitgewerkt voor het kinderrecht: het verschil tussen straf en maatregel. Duidelijk toont zij aan hoe dit zonder veel moeite *theoretisch* geformuleerd kan worden, doch tevens leert zij ons dat dit verschil in het kinderrecht wel in sterke mate formeel is geworden, omdat enerzijds in feite alles wat de kinderrechter doet uiteindelijk geschiedt in wat *Hoefnagels* genoemd heeft de 'kinderbeschermende sfeer', anderzijds de betrokken kinderen en hun ouders alle ingrijpen van kinderrechter en Raad voor de Kinderbescherming zien als *straffend* optreden. Gezien wat hierboven werd opgemerkt over de sterke relativering, die zeker in onze maatschappij de verantwoordelijkheid van het kind — en ook van de jeugdige, zoals uit *Turksma's* beschouwing betreffende het steeds later volwassen worden van de mens blijkt — heeft ondergaan, behoeft dit probleem in het kinderrecht niet zo klemmend geacht te worden, ook al kent onze wet geen strafrechtelijke benedengrens en kan de kinderrechter dus theoretisch zelfs aan zeer jonge kinderen straffen opleggen. Wél blijft hij gebonden aan de eis, door mevr. *Hudig* zo terecht nogmaals met klem gesteld, dat ieder *justitieel* ingrijpen gerechtvaardigd moet zijn door het gevaar, dat de gemeenschap (in de taal van de wet: de openbare orde) bedreigt. Ware dit niet zo, dan zou de gehele kinderrechtspraak opgaan in het maatschappelijk werk en de geestelijke gezondheidszorg met betrekking tot kinderen en jeugdigen, en zou er geen enkele reden kunnen worden aangevoerd om deze taak nog langer aan de justitie toe te vertrouwen. Sommigen zouden dit een grote vooruitgang vinden, doch als wij bedenken dat, gelijk ik reeds opmerkte, de betrokkenen zelf al dit gebeuren zo sterk in de strafsfeer verwerken, dan kan men inzien dat het onttrekken van dit werk aan de justitiesfeer hun het gevoel zou geven, dat zij met hun belangen overgeleverd zouden zijn aan een situatie, waarin zij geen beroep meer zouden kunnen doen op een figuur, die de hun 'aangedane' maatregelen op hun *rechtsgelalte* zou kunnen beoordelen.

Veel moeilijker ligt zowel het strafprobleem als de verhouding straf — maatregel in de justitiële bemoeiingen met volwassenen (d.w.z. strafrechtelijk meerderjarigen, ten tijde van de berechting in eerste aanleg achttien jaar of ouder zijnde personen). Hier geeft *Van Veen* een waarschuwing, die niet mag worden misverstaan: veel te weinig zijn wij geneigd ons af te vragen op welke wijze deze delinquenten de hun opgelegde

straffen of maatregelen zelf doorleven. Evenals bij de ouders en kinderen, waar de kinderrechter mee te maken krijgt, moet men hier uitgaan van het vaststaand feit, dat het verschil tussen straf (in het bijzonder gevangenisstraf) en maatregel (in het bijzonder de terbeschikkingstelling op grond van psychische defecten) voor deze mensen eenvoudig niet bestaat, tenzij dan in de vorm van: straf is erg, en terbeschikkingstelling is nog veel erger dan straf. De wel eens verkondigde mening dat 'misdadigers' het gaarne zien, wanneer zij door een psychiater, die de rechter adviseert, 'gek verklaard' worden, is tot in het absurde ernaast. De diepe angst voor de terbeschikkingstelling vindt volstrekt niet zijn oorzaak in de wijze waarop de verpleging ten uitvoer wordt gelegd, maar in de *onbepaaldheid van haar duur*. De gevangene kan gaan aftellen; de terbeschikkinggestelde moet afwachten wanneer men hem voldoende hersteld, of tot rust gekomen, of ongevaarlijk zal vinden om het nog eens met hem in de vrije maatschappij bij wijze van proef te proberen. Van het martelende van deze onzekerheid kunnen wij — hier deel ik de mening van *Van Veen* ten volle — ons eenvoudig geen voorstelling vormen. Precies hetzelfde geldt trouwens ook voor de lange gevangenisstraffen, en het begrip 'lang' is hier al heel relatief. Daarom is het onjuist wanneer wij, op grond van datgene wat wij ons voorstellen dat wij zouden voelen en doormaken als wij gevangenisstraf zouden moeten ondergaan, de gevangene tegemoet treden in de op niets gebaseerde verwachting dat wij deze verschijnselen nu ook bij hem zullen waarnemen, om ons, wanneer dit niet geschiedt, geprikkeld en geërgerd van hem af te wenden. Gevangenisstraf *kan* zin hebben, en *kan* meewerken tot het tot stand komen van innerlijke loutering en ommekeer, maar alleen dan wanneer de gevangene er zelf die zin aan vermag te geven, en dit geschiedt (*Tolsma* signaleert dit terecht) uiterst zelden. Hier dient echter direct aan toegevoegd te worden dat de omgeving in dit opzicht aan de gedetineerde meer of minder kansen kan bieden om deze zingeving te ontwikkelen. De menselijke benadering van de zijde van de penitentiaire straf, het contact met de medegevangenen, de materiële omstandigheden onder welke de straf wordt ondergaan, de houding van de achtergebleven familie, etc., allemaal zijn het factoren die, wanneer zij ongunstig liggen, het voor de gevangene vrijwel onmogelijk maken om aan zijn straf ook maar enige positieve zin te verlenen. Evenzo is de onzekerheid met betrekking tot de toekomst voor de terbeschikkinggestelde een dermate moeilijk te dragen leed, dat het bestaan van het instituut der terbeschikkingstelling eigenlijk slechts gerechtvaardigd is te achten, wanneer deze onbepaalde periode wordt gevuld met intensieve pogingen om door deskundige psychiatrische, psychologische en pedagogische benadering althans enige verbetering in de toestand van deze ongelukkigen te brengen. De praktijk is helaas nog verre hiervan verwijderd. Sommigen achten het hier gestelde een wereldvreemd ideaal en verwijten hen die deze benadering desniettemin noodzakelijk achten, perfectionisme. Aangezien echter met deze pogingen nauwelijks een begin is gemaakt, lijkt mij dit verwijt niet billijk en getuigend van weinig begrip voor de positie waarin zich degeen aan wie een maatregel is opgelegd, bevindt.

Moeten wij verwachten dat in de toekomst in de justitiële bemoeiingen met strafrechtelijk meerderjarigen eenzelfde ontwikkeling zal optreden als in het kinderrecht, m.a.w. een vervaging van de grenzen tussen straf en maatregel, onder handhaving van het vereiste dat het gevaar voor de openbare orde als criterium moet gelden voor justitieel ingrijpen? Ik acht dit niet onmogelijk, doch zie het voorlopig nog niet. Ten eerste speelt de strafgedachte met betrekking tot de in beginsel door de wet sociaal verantwoordelijk geachte 'volwassen' delinquent een andere rol dan in het kinderrecht, zelfs al moeten wij volmondig erkennen dat van hen die ernstige misdrijven plegen en in handen der justitie vallen, een ontstellend groot deel (veel groter dan vroeger werd aangenomen) dermate beschadigd is dat zij zeker als verminderd toerekenbaar dienen te worden beschouwd. In de tweede plaats omdat ons strafgestichtenwezen bezig is om mee te evolueren — *Van Veen* wijst op de grote principiële

betekenis van art. 26 beginselenwet! — met de moderne gedachte, dat het strafleed uitsluitend bestaan mag in de opsluiting als zodanig, en dat daarnaast alles in het werk moet worden gesteld om de gedetineerde te helpen de krachten te ontwikkelen, die hem in staat moeten stellen na zijn straf weer als volwaardig burger een plaats in de maatschappij in te nemen. En ten derde omdat de naar tijd bepaalde straf toch altijd ergens tegemoet zal blijven komen aan het bij de delinquent en zijn medemens bestaande gevoel, dat er gestreefd moet worden naar althans iets van evenredigheid tussen de betekenis van de daad en de sanctie die wordt toegepast. Ik ben mij bewust hiermede in zekere zin een aanvechtbare stelling uit te spreken, omdat immers deze evenredigheid zich *logisch* zelden of nooit laat bepalen, maar het gaat bij de strafrechtspraak nu eenmaal niet alleen om logische zaken, en het blijft een feit dat de rustige, wijze rechter, die zonder opwinding en affectieve bewogenheid na rijp beraad een straf oplegt, dit *kan* doen op zodanige wijze, dat zowel de gestrafte als de samenleving het gevoel kan hebben dat recht gedaan is, dat de mens die misdaan heeft ernstig is genomen en dat hij datgene opgelegd heeft gekregen wat hij zelf ook weet verdiend te hebben. In de propaganda voor het doen opgaan van het strafrecht in een maatregelrecht, zoals de richting van de zgn. *Défense Sociale* (maatschappelijke verdediging) deze voert, laat staan in het ijveren voor het onbepaalde strafvonnis, zie ik een gevaar, *dat in deze tijd en in deze wereld groter is dan het ooit tevoren was*, voor een heilloze aantasting van datgene, wat misschien wel het meest menselijke van de mens uitmaakt: zijn verantwoordelijkheid, die hem er een recht op geeft om voor dat wat hij doet *het zijne* te ontvangen. Het suum cuique tribuere blijft de grondslag van alle recht, en zonder recht is iedere samenleving ten dode opgeschreven.

STRAF ALS VERGELDING PROBLEMATISCHE ZAAK

IN „Humanitas“ het kaderblad van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk Humanitas is een aantal artikelen opgenomen over de betekenis van de straf. Deze artikelen zijn onlangs uitgegeven in een afzonderlijke brochure onder de titel: Het strafprobleem. Prof. mr. W. F. C. van Hattum, de voorzitter van de landelijke sectie Reclassering van Humanitas, schreef een voorwoord voor deze brochure en de Utrechtse criminoloog prof. dr. G. Th. Kempe geeft een nabeschuiving. Dit werkje is naar onze mening een belangrijke brochure geworden, niet zozeer omdat het op allerlei vragen antwoord zou geven — dat kan van een geschrift van 32 bladzijden moeilijk worden verwacht — maar omdat het laat zien op welke wijze in een niet-confessionele sfeer het probleem van de straf benaderd wordt. Men vindt er artikelen in van de hand van mej. prof. mr. dr. J. C. Hudig, kinderrechter in Rotterdam (straffen in het kinderrecht), van Mej. D. Rijz, maatschappelijk werkster bij Humanitas (straffen in het pleeggezin),

van drs. L. Turksma, socioloog (de straf in het gezin), van dr. J. Tolsma (Inleiding tot het strafprobleem) en C. J. F. van Veen, stafdocent aan het Centraal Opleidingsinstituut voor het Gevangeniswezen in Den Haag (De betekenis van de straf voor de volwassene).

Uit de brochure blijkt wel, dat voor deze niet-confessionele deskundigen de straf als vergelding maar een problematische zaak is. Niet dat men de gedachte van de vergelding geheel zou willen loslaten (mej. Hudig stelt nadrukkelijk, dat het wezen van de straf vergelding is en blijft), maar men ziet het problematische van de vergelding voor de praktijk wel zeer duidelijk.

Dr. Tolsma schrijft ronduit, dat de straf als vergelding maar een uiterst ingewikkelde zaak is, al was het alleen al door de onvergelykbaarheid van daad en straf. „Verder“, zegt dr. Tolsma, „is door de inzichten van de psychiatrie op vele delicten een ander licht geworpen, waardoor het begrip vergelding een twijfelachtige waarde heeft gekregen“. Maar men is er niet door de straf af te schaffen en alleen maatregelen ter beveling van de maatschappij en tot opvoeding van de betrokkene in te voeren.

MEJ. Hudig toont aan, dat het kind en zijn ouders ook de opvoedingsmaatregel, wanneer deze van de rechter uitgaat, als straf ervaren en prof. Kempe vestigt er de aandacht op, dat de terbeschikkingstelling van de volwassene, die geestelijk gestoord is, en daarom niet of slechts gedeeltelijk gestraft wordt, door de veroordeelde beleefd wordt als veel en veel erger dan de straf, vooral omdat de tijdsduur van de terbeschikkingstelling onbepaald is.

Het uitgangspunt van alle straffen en maatregelen moet zijn, daarop wijzen zowel prof. Kempe als de heer Van Veen, de vraag hoe de boosdoener zelf deze beleefd. „Gevangenisstraf kan zin hebben en kan meewerken tot het tot stand komen van innerlijke loutering, maar alleen dan wanneer de gevangene er zelf die zin aan vermag te geven“, zegt prof. Kempe. Van doorslaggevend belang is daarbij de wijze waarop de gevangene tegemoet wordt getreden.

Men kan zich afvragen of de straf voor de misdadiger en de straf in de opvoeding van normale kinderen wel in één brochure behandeld dienen te worden. Wanneer men bedenkt, dat dit geschrift is ontstaan uit een aantal tijdschriftartikelen, is de samenvoeging wel te verklaren. Maar nu men toch heeft willen spreken over de straf in de opvoeding, was het een goede gedachte, daarbij afzonderlijk aandacht te besteden aan het pleeggezin. Het aardige artikel van mej. Rijz zal zeker veel pleegouders bij hun taak kunnen helpen. Hoe anders de situatie in het pleeggezin is, wordt door de schrijfster duidelijk gedemonstreerd met de verzuchting van een pleegmoeder: „als het mijn eigen kind was, had ik hem een pak slaag gegeven.“

anistische commissie geling geen ige kwestie

Enigerlei beperking van staatswege is daarbij volgens de commissie niet geoorloofd. De commissie wijst nog op een heel speciale kant van de zaak. Onder de werking van de Hill-Burton-wet is reeds 168 miljoen dollar subsidie verstrekt aan rooms-katholieke ziekenhuizen in Amerika. Maar in deze ziekenhuizen is het, volgens de commissie, verboden voorlichting en middelen te verstrekken, ook wanneer dat gebeurt door een particuliere arts aan zijn eigen patiënt.

Zelfs wordt, volgens de commissie, aan artsen de rechten van de medische staf van deze ziekenhuizen geweigerd, indien van hen bekend is, dat zij op een of andere manier in verbinding staan met de medische commissie van de Planned Parenthood Federation (de Federatie voor bewuste gezinsvorming, die kort geleden in Den Haag haar congres hield. Red) Er zijn al 900 r.-k.-ziekenhuizen in de Verenigde Staten en de mogelijkheid van subsidie doet hun aantal snel toenemen.

Deze subsidie komt echter van het belastinggeld van alle Amerikanen, onder wie velen die het met deze opvattingen niet eens zijn. De commissie oordeelt het van groot belang dat de Verenigde Staten op de bres staan voor